

ΕΘΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥΣ

'Αγαπητοὶ συνάδελφοι,

Ἡ α' Ἐθνικὴ Ἀγωγή ἐμφανισθεῖσα εἰς τὸν πνευματικὸν τοῦ ἔθνους μας ὀρίζοντα μετὰ τὸν ἄδοξον πόλεμον, ὁ ὁποῖος πρὸ τριετίας μᾶς συνετάραξεν, « Ἄς παύσωμεν », ἔγραφεν εἰς τὴν πρώτην σελίδα της, « πλανώμενοι δι' ἀπατηλῶν ὀνείρων καὶ φανταζόμενοι ὡς λαμπρὸν μετέωρον ἀναδεικνυομένην ἐξαίρην καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα μεγάλην τὴν πατρίδα. Ἄς στραφῶμεν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαόν· αὐτὸν ἄς καταστήσωμεν ἄξιον τῆς ἐλευθερίας του, ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του· εἰς αὐτὸν ἄς ἐμπροσθίσωμεν διὰ τῆς ἐθνικῆς ἀγωγῆς τὴν πνοὴν ὑγιούς φιλοπατρίας καὶ ἄς εἰμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τότε διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν θὰ πλάσῃ ἄξιαν αὐτοῦ τὴν Ἑλλάδα ».

Οἱ λόγοι οὗτοι θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἠχῆσουν εἰς τὰς ψυχὰς ὑμῶν καὶ νὰ ἐντυπωθοῦν βαθύτατα. Τοὺς λόγους τούτους θὰ ἐπεθύμουν ὑμεῖς κυρίως νὰ ἔχετε ὡς ἐμβλημα τῆς ὑμετέρας ἐργασίας καὶ μὲ γράμματα μεγάλα νὰ χαραῖξετε εἰς τοὺς πνευματικὸς ναοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους καθ' ἐκάστην ἱερουργεῖτε. Διότι, ὡς πολλάκις παρὰ πολλῶν σᾶς ἐπανελήφθη, ὡς πολλάκις ἀνεγνώσατε, ὑμεῖς κυρίως κρατεῖτε εἰς τὰς χεῖράς σας τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους· ἐξ ὑμῶν ἡ ὑπαρξίς του καὶ ἡ δόξα του ἐξαρτᾶται· διότι ὑμεῖς μορφώνετε τοὺς φύλακὰς του, ὑμεῖς τοὺς πολίτας του, ὑμεῖς τοὺς δαφνοστεφεῖς ἡρώας του ἢ τοὺς ρυψάσπιδας φυγάδας του.

Ἄς ἐντυπωθῆ βαθύτατα εἰς τὰς ψυχὰς σας ὅτι μία στιγμή ἐθνικῆς δόξης εἶνε γέννημα πολυετῶν ἀγῶνων καὶ μόχθων τῶν σχολείων, μία δὲ ἐθνικὴ συμφορὰ εἶνε ἐπίσης δημιουργήμα πολυετοῦς ραθυμίας καὶ ἑλλιποῦς ἐκπληρώσεως τοῦ προορισμοῦ τῶν σχολείων.

Καὶ σήμερον τὸ ἑλληνικὸν δημοτικὸν σχολεῖον ἔχει ὑποχρέωσιν νὰ ἐπληρώσῃ διττὸν σκοπὸν· ὁ πρῶτος εἶνε ὁ γενικός, τὸν ὁποῖον ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις παντὸς τόπου ἐπιδιώκει, ἡ μόρφωσις δηλ. πολιτῶν, ἡ μόρφωσις ἀνθρώπων. Ὁ δεύτερος εἶνε ἡ μόρφωσις Ἑλλήνων ἐχόντων ὀρθὴν ἀντίληψιν τῶν καθηκόντων τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς σημερινῆς τοῦ ἔθνους θέσεως ἐν μέσῳ τοῦ ἀγρίως διεξαγομένου φυλετικοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Καὶ πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ δευτέρου τούτου σκοποῦ ἀποβλέπουν κυρίως αἱ ὀλίγαι αὗται γραμμαί.

Δὲν διέλαθεν ἢ δὲν πρέπει νὰ διαλάβῃ ὑμᾶς ὅτι ἐχθρὸς ἀμείλικτος τῆς ἡμετέρας πατρίδος σήμερον δὲν εἶνε κυρίως ὁ λαὸς ἐκεῖνος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου χωρίζομεθα ἀπ' αἰῶνων διὰ ποταμῶν αἰμάτων. Πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἔχει κανόνισιν τὴν στάσιν καὶ τὰς σχέσεις του. Ἄλλ' ἀπὸ τινων δεκαετηρίδων ἀνεφάνη ἐχθρὸς μὲ ὀρμὴν ἀκάθεκτον, μὲ ἐμφυτα ἀρπακτικὰ καὶ αἰμοβόρα καὶ μὲ πολιτικὴν ἀπέναντι τοῦ ἡμέτερου ἔθνους σκοτίαν καὶ δολεράν. Ὁ λαὸς οὗτος, ὁ μέχρι χθὲς βυθισμένος εἰς τὴν ζοφώδη βαρβαρότητα, ὁ ὁποῖος εἰσέτι δὲν ἀπέκτησε τελείως τὴν ἐλευθερίαν του — διότι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶνε τέλειον ἀνεξάρτητοι — ἐξέτινε τοὺς γαμψοὺς δυνάχας του ἐπὶ τὸ ὠραιότερον καὶ ἐπικαιρότερον τμήμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν Μακεδονίαν. Τὴν χώραν ταύτην ἐγνώρισκα ἐκ τοῦ σύνεγγυς. Δὲν ἀρκεῖ ὅτι ὑπομένει τὰ μαρτύρια τὰ παρομαρτοῦντα εἰς τὴν ἐνεστῶσαν διοίκησιν, δὲν ἀρκεῖ ὅτι ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ περιουσία τῶν δυστήνων κατοίκων της εἶνε ἐκτεθειμένη εἰς τὴν κτηνώδη ἄρεξιν τοῦ πρώτου τυχόντος ἀγρίου χωροφύλακος· ὡς νὰ μὴ ἴρκει, ἐπαναλαμβάνω, ἡ δοκιμασία ἦν ὑφίστανται πάντα τὰ δούλα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τμήματα, κατέστη ἀπὸ τινων ἐτῶν ἡ εὐδαίμων αὕτη χώρα τὸ πεδῖον ἀγρίων φυλετικῶν ἀνταγωνισμῶν· Βούλγαροι, Σέρβοι, Ρουμᾶνοι, Ρῶσοι μετέρχονται ποικίλους τρόπους, ἵνα παρατρέψωσιν ἀπὸ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος τὰς συμπαθείας τῆς χώρας ταύτης. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι λαοὶ μεταχειρίζονται τούλάχιστον τὰ προπαγανδικὰ ἐκεῖνα μέσα, τὰ ὁποῖα νομίζονται σήμερον ὡς θεμιτά. Ἄλλ' ὁ ἀγρίος βουλγαρικὸς λαὸς, ὁ ὁποῖος πονῶν δῆθεν διὰ τὴν καταδυνάστευσιν χριστιανικῶν πληθυσμῶν κόπτεται ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως αὐτῶν, ἀκούσατε διὰ τίνων μέσων ἐννοεῖ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τούτου. Ἀκούσατε παρὰ τοῦ γράφοντος μετὰ βαρυτάτου ψυχικοῦ ἄλγους τὰς γραμμὰς ταύτας, διότι παρηκολούθησε πάσας τὰς ἐνεργείας των καὶ διότι ἐκ τῶν σπλάγγων σας προερχόμενος καὶ ἐπὶ πολὺ μετ' ὑμῶν συνεργασθεὶς δύναται νὰ ἐκτιμῆσῃ τίνα καθήκοντα ἐπιβάλλονται εἰς τὸν Ἑλληνα δημοδιδάσκαλον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν καταχθονίων βουλγαρικῶν ἐνεργειῶν.

Οἱ Βούλγαροι ἐν Μακεδονίᾳ ἀπὸ δεκαετηρίδων ἤδη, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διαρρευσασαν, ἐπέστησαν σύντονον τὴν προσοχὴν των εἰς τὰ σχολεῖά των. Τὰ σχολεῖά των θεωροῦσιν ὡς τοὺς δουρεῖους ἵππους, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐκπη-

δήσωσιν οί μέλλοντες ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας μαχῆται. Τὸ πρόγραμμα τῶν σχολείων τούτων οὐ μόνον ἐν Μακεδονίᾳ ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βουλγαρίᾳ εἶνε ἡ ἐξαφάνισις παντός ἑλληνικοῦ, διότι οἱ Ἕλληνες τῆς Μακεδονίας ὡς πλειονοψηφούντες, ὡς τηρούντες ἐν ταῖς ψυχαῖς των ἀσθεστον τὴν πρὸς τὴν μητέρα των στοργήν, αὐτοὶ εἶνε τὸ κυριώτατον κώλυμα τῆς πληρώσεως τῶν πόθων των. Πρόγραμμα λοιπὸν εὐλαθῶς καὶ ἀπαρεγκλίτως τηρούμενον εἶνε ἡ ἐμπνευσις μίσους κατὰ παντός ἑλληνικοῦ καὶ πεποιθήσεως εἰς τὰς ψυχὰς των ὅτι ἡ Μακεδονία εἶνε χώρα βουλγαρικῆ. Τὰ διδασκτικά των βιβλία εἶνε οὕτω συντεταγμένα ὥστε ἀπὸ πάσης σελίδος νὰ ἀναθρώσκῃ ζωνηρὰ ἡ ἰδέα αὐτῆ. Καὶ αὐτὰ τὰ παραδείγματα τῆς γραμματικῆς καὶ τῶν συντακτικῶν των εἶνε ἄγρια, ἀμειλικτα. Ὑβρεις χυδαῖαι κατὰ τοῦ ἔθνους μας, ἔπαινος παντός βουλγαρικοῦ, ἀφροσύαις πρὸς τὴν Μακεδονίαν καὶ πόνος πρὸς τὰ παθήματα αὐτῆς εἶνε τὸ ὑλικόν, ἐξ οὗ ταῦτα συντάσσονται. Αἱ προσευχαὶ των ἔχουν ὡς ἐφ' ἑδὸν ἐπίσης καὶ μίαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ὕβριν. Οἱ βουλγαρόπαιδες λοιπὸν καὶ διδασκόμενοι καὶ παίζοντες καὶ προσευχόμενοι ἐμποροῦνται ἀγρίου καθ' ἡμῶν μίσους, ποτίζονται ἐθνικὸν φανατισμὸν ἐκτακτον καὶ οὕτως ἐξαπολύονται ἀνὰ τὰ τέσσαρα τῆς Μακεδονίας ἄκρα, ἵνα ἐργασθῶσιν ὑπὲρ αὐτῆς. Οἱ Βούλγαροι διδάσκαλοι, καίπερ ἀγροῖκοι καὶ ἀμαθεῖς, ἔχουσιν ὡς ἐμφυτον εἰς τὰς ψυχὰς των τὴν ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας αὐτοθυσίαν. Καὶ ἡ πρὸς τοῦτο αὐταπάρησις των δὲν ἔχει ὄρια. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας εἶνε τὰ κάρφη τῶν ὀφθαλμῶν των. Κατὰ τῶν σχολείων τούτων μάχονται ἀπεγνωσμένως πείθοντες, δευάζοντες, συκοφαντοῦντες, ἀπειλοῦντες. Οἱ Βούλγαροι διδάσκαλοι ἄγουν ἐορτὴν ὁσάκις κατορθώσουν νὰ ἀποσπάσουν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἓνα τῶν εἰς αὐτὰ φοιτῶντων μαθητῶν. Καὶ ἔχουν τόσην αὐταπάρησιν, ὥστε καὶ πεινῶντες καὶ γυμνητεύοντες, διότι ἕνεκα τῶν μεγάλων δαπανῶν εἰς τὰς ὁποίας ὑπεβλήθησαν ἐξήντησαν τὰ πρὸς προπαγάνδαν διαθέσιμα ποσά, ἐμμένουν εἰς τὸν ἀγῶνά των μετὰ τῆς ψυχικῆς ἐκείνης καρτερίας, τὴν ὁποίαν ἐμπνέουν τὰ μεγάλα ἰδανικά.

*

Καὶ τὸ ἐπακολούθημα τῆς τοιαύτης ἐργασίας τῶν σχολείων των ποῖον ὑπῆρξε; Τὴν ἀπόκρισιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο διδὲι ἡ φωνὴ τοῦ αἵματος τῶν ἐκατοντάδων ἑλληνικῶν θυμάτων, τὰ ὁποῖα ἔπεσαν ὑπὸ τὸ δολοφόνον ἐγχειρίδιον τοῦ ἀγρίου φανατισμοῦ τῶν ἐν τοῖς βουλγαρικοῖς σχολείοις οὕτω διαπαιδαγωγηθέντων. Μαθηταὶ μολὶς τὰ μαθητικὰ βῆθρα καταλείποντες ἐξαπολύονται ἀπόστολοι τῆς ἰδέας πανταχοῦ, οἱ ὁποῖοι ὅταν

ἐξαντλήσουν τὴν δύναμιν τοῦ λόγου των καταφεύγουν εἰς τὸ ἐγχειρίδιον. Ἐντὸς τριετίας ὑπὲρ τὰς δύο ἐκατοντάδας ἐγκρίτων Ἑλλήνων ἐμμενόντων εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν των καὶ εἰς τὸν ἐθνισμὸν των ἐξηφανίσθησαν ὑπὸ τῶν μεμνημένων τούτων Βουλγάρων, ἐλπίζοντων ὅτι διὰ τοῦ μέσου τούτου θὰ ἐμπνεύσουν τὸν τρόπον εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς τῆς Μακεδονίας πληθυσμούς. Ἐναυλοὶ εἶνε εἰσέτι εἰς τὰς ἀκοάς σας αἱ ὠμότητες αἱ ὑπὸ τούτων διαπραχθεῖσαι καθ' Ἑλλήνων ἱερέων καὶ ἄλλων εὐπόρων καὶ γενναίων τῆς Μακεδονίας τέκνων. Τὰ ἐξαγγελθέντα εἶνε πολλοσημῶρια τῶν ὑπ' αὐτῶν διαπραχθέντων.

Ἄλλ' οἱ Βούλγαροι διδάσκαλοι τῆς Μακεδονίας βοηθοῦνται ὑπὸ τῶν ἐν Βουλγαρίᾳ συναδέλφων των. Διότι καὶ οἱ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Βουλγαρίας φοιτῶντες ἐμπνέονται ὑπὸ τῶν διδασκάλων των τὸ αὐτὸ ἰδανικόν, ποτίζονται τὸν αὐτὸν ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας καὶ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ φανατισμὸν, ὥστε πολῖται βραδύτερον γινόμενοι εἶνε ἔτοιμοι πρὸς πᾶσαν θυσίαν. Θρησκεία των εἶνε ἡ Μακεδονία. Πατρίς των ἡ Μακεδονία. Ὑπὲρ αὐτῆς ἐργάζονται, μοχθοῦν, δαπανοῦν, θυσιάζονται.

Τὰ ἐν Μακεδονίᾳ λοιπὸν καὶ τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ βουλγαρικὰ σχολεῖα κατῴρθωσαν νὰ διαπαιδαγωγήσουν τὴν κοινὴν γνώμην οὕτως, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχῃ σήμερον Βούλγαρος, ὁ ὁποῖος νὰ ἀγνοῇ τὸν ἀγῶνα τὸν ἐν Μακεδονίᾳ διεξαγόμενον καὶ νὰ μὴ τὸν παρακολουθῇ καὶ νὰ μὴ παθαίνεται καὶ νὰ μὴ ἐνθουσιᾷ καὶ νὰ μὴ θυσιάζεται. Τὰ σχολεῖα λοιπὸν οὕτω μορφώσαντα τὴν κοινὴν γνώμην ἐδημιούργησαν πρὸς τοῦτοις διὰ ταύτης ζήτημα εἰς τὴν συνείδησιν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλίων, ζήτημα βουλγαρικὸν ἐν τῇ Ἑλληνικωτάτῃ Μακεδονίᾳ.

*

Ἀπέναντι τῶν ἐνεργειῶν τούτων τῶν ἡμετέρων πολεμίων τί πράττουν τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος; Οἱ διδάσκαλοι ἔχουν πλήρη τὴν ἀντίληψιν τῆς σπουδαιότητος τοῦ τελουμένου ἀγῶνος ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ; Ἐμελέτησαν, κατενόησαν ὅτι ἡ Μακεδονία ἐκπλαυζομένη δύναται νὰ ἐπενέγκῃ τὸν ὄλεθρον τοῦ ἐλευθέρου τμήματος; Ἐὰν κατενόησαν τοῦτο, ἐνέτειναν τὰς δυνάμεις των, ὥστε νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδαγωγουμένων Ἑλληνοπαιδῶν ἀγάπην πρὸς τὴν δεινοπαθοῦσαν ἐκείνην χώραν καὶ μίσος κατὰ τοῦ ἀγρίου ἀντιπάλου; Φοβούμεθα μὴ πολλοὶ τῶν διδασκάλων μας, πρὸς οὓς ἀπευθύνονται τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, αἰσθάνονται τὸ ἐρύθημα ἀνερχόμενον εἰς τὰς παρειὰς των. Καὶ ὅμως, ἐὰν παρημέλησαν τοῦ ἱερωτάτου τούτου καθήκοντος, δὲν πταίουσιν αὐτοὶ τὰ αἷτια δέον νὰ ἀναζητηθοῦν ἀλλαχοῦ.

Ἄλλ' ὅ,τι παρημέλησε μέχρι τοῦδε τὸ σχο-

λεῖον, καιρὸς εἶνε νὰ τὸ πράξῃ καὶ νῦν. Τὸ ζήτημα τῆς Μακεδονίας εἶνε ἐκ τῶν δυσλυτωτέρων, μέλλον ἐπὶ πολλὰ ἔτη ν' ἀπασχολῇ ἐν τῇ ἐκκρεμότητι τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφερομένους. Καιρὸς λοιπὸν εἶνε νὰ ἐνωτισθῶσιν αὐτὸ οἱ διδάσκαλοί μας ἐκθύμως. Ἡ διδασκαλία τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Μακεδονίας ἄς καταλάβῃ τὴν προσήκουσαν θέσιν εἰς τὸ πρόγραμμα ἔστω καὶ ἀργά. Ἄς ἐνσταλαχθῇ διὰ συνετῆς, μεμετρημένης καὶ ἐνθουσιώδους διδασκαλίας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλληνοπαιδῶν ἡ στοργὴ πρὸς τὴν χώραν ταύτην. Ἄς διδαχθῶσι τὰ ἀπαράγραπτα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δίκαια ἐπ' αὐτῆς ἄς ἐξιστορηθῶσι τὰ παθήματα τῆς ἄς περιγραφῶσι ζωντανὰ τὰ κακουργήματα τῶν ἀντιπάλων τῶν ἐποφθαλμιώντων τὴν χώραν ταύτην. Ἄς ἐμπνευσθῇ τὸ μίσος κατ' αὐτῶν, τὸ μίσος τὸ ἀμειλικτον. Μόνον διὰ τοιαύτης πεφωτισμένης καὶ ἐνθουσιώδους τῶν σχολείων μας ἐνεργείας ἐλπίς ὑπάρχει νὰ γενικευθῇ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μελλόντων Ἑλλήνων πολιτῶν καὶ νὰ ἐκλίπῃ τὸ ἀλγεινὸν φαινόμενον, ὅπερ σήμερον ἡ Ἑλλάς παρουσιάζει, ἡ μεγάλη δηλ. πλειονότης τῶν τέκνων τῆς οὐ μόνον νὰ ἀκούῃ περὶ τῶν παθημάτων τῆς Μακεδονίας ὡς περὶ ξένης τινὸς χώρας, ἀλλὰ καὶ—αἰσχροῦν εἰπεῖν—νὰ ὑπάρχουν καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀγνοοῦντες καὶ αὐτὴν τὴν γεωγραφικὴν τῆς Μακεδονίας θέσιν.

Ἐὰν τέλος συντελεσθῇ ἐν τοῖς σχολείοις μεθοδικὴ καὶ ἀδιάλειπτος ἐργασία, ἐλπίς ὑπάρχει σπουδαία τις τοῦ μέλλοντος στιγμῆ νὰ μὴ εὐρὴ τὰς ψυχὰς μας ἀπαρασκευάσους. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει «θὰ ἐξακολουθήσωμεν πλανώμενοι καὶ φανταζόμενοι ὡς λαμπρὸν μετέωρον ἀναδεννομένην ἐξαίφνης καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα μεγάλην τὴν πατρίδα».

ΑΡΑΚΤΗΘΟΣ

Η ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΙΣ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ

Μέγας σάλος ἐγείρεται κατ' αὐτὰς περὶ τῆς ἀποτυχίας ἢ τοῦ ἐπιβλαβοῦς τοῦ προγράμματος τῶν Ἑλληνικῶν Σχολείων καὶ ποικίλαι φῆμαι περὶ τοῦτο ἐκφέρονται, τῶν μὲν κακιζόντων τὸ δεινὰ μάθημα, τῶν δὲ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Τῶν πλείονων ὅμως αἱ γνώμαι συμπιπτοῦσιν ἐπὶ τούτου, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε ἀτελεσφόρητος καὶ ὁσημέραι σχηματίζεται ρεῦμα ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς χρησιμότητος τῆς σπουδῆς ταύτης ἐν τῇ καθολικῇ τῶν μαθητῶν ἐκπαιδεύσει. Ἐν ταῖς ἀμφισβητήσεσι λοιπὸν ταύταις ὁ κοινὸς στόχος, ἐφ' οὗ συνήθως βῆλ-

λουσιν, εἶνε, ὡς μὴ ὄφελεν, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἣν ἐπὶ τὸ εὐρημότερον ἀποκαλοῦσι κλασικισμὸν καὶ ὑπολαμβάνουσιν ὅτι, ταύτης περιοριζομένης, ἡ παιδεία καὶ παρ' ἡμῖν θὰ ὀρθοπράγησῃ, καθισταμένη πρακτικωτέρα. Παντὶ ὅμως μετὰ προσοχῆς σκοποῦντι τὴν παροῦσαν κατάστασιν βεβαία ἀλήθεια, νομίζω, ἐμφανίζεται ὅτι αἱ προλήψεις αὐταὶ δὲν προέρχονται ἐξ ἄλλης τινὸς αἰτίας ἢ ἐκ τῆς ἡμαρτημένης μελέτης τῆς πατρίου ἡμῶν γλώσσης καὶ τῆς πλημμελοῦς καὶ ἀστόχου διδασκαλίας αὐτῆς ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Σχολείοις, ἧτις πρό τινων ἐτῶν ἐγένετο.

Ὁ ἀγὼν ὅμως οὗτος, ὅστις ἤρχισε νὰ ἐπιφανῆται παρ' ἡμῖν κατὰ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν, δὲν εἶναι καινός, διότι πρό ἐκατονταετηρίδων ὁμοῖος ἀγὼν συνήπτετο ἐν ἄλλοις εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσιν, ἄλλων μὲν ὑποστηριζόντων τὴν τούτων διδασκαλίαν, ἄλλων δὲ πολεμουμένων αὐτῆν. Ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πῶθεν προέρχεται ἡ ἐκ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν βλάβη, ὡς οἱ πολέμιοι τούτων δισχυρίζονται, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὁμολογίαν πάντων ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφήν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα εἶναι ἔξοχα. Ἐν αὐτοῖς εὐρίσκονται ὄντως τὰ ὑψηλότερα ἠθικὰ διδάγματα, στενωτάτη λογικὴ σύνδεσις τῶν διανοημάτων, ὕψος ἔξοχον, κάλλος γλώσσης ἀνυπέβλητον, ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἔχουσιν ἄμεσον σχέσιν μετὰ τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος, ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι μορφώνουσιν, ἐξανθρωπίζουσι, διδάσκουσιν, ἠθικοποιοῦσιν.

Οἱ τούτων ὅμως πολέμιοι, βλέποντες ὅτι μετὰ τριῶν ἐτῶν φοίτησιν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Σχολεῖῳ οἱ μαθηταὶ ἐξέρχονται μὴ ἐπαρκῶς μεμορφωμένοι, ὑποστηρίζουσι ὅτι ταῦτα εἶναι ἀνωφελῆ καὶ δέον νὰ ἐκλίπωσιν. Οἱ τοιοῦτοι ὅμως πλανῶνται προφανῶς, ἐπειδὴ περιπίπτουσιν εἰς τὸ σφάλμα τῆς ἀντικαταλλαγῆς οὐσίας καὶ φαινομένου. Ὅθεν οἱ ὑποστηρικταὶ τούτων δικαίως λέγουσιν ἄς ἐξετάσωμεν τί πταίει πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἔχουσι τοιαύτας ἢ τοσαύτας ἐξόχους ιδιότητας». Βεβαίως πταίει ὁ κακὸς τρόπος τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἄρα, οὗτος πρέπει νὰ διορθωθῇ καὶ ὄχι νὰ καταργηθῶσιν ἢ περιορισθῶσι τὰ Ἑλληνικά. Ὡστε οἱ πολέμιοι τούτων ἔχουσιν ἐν μέρει δίκαιον, ἀλλὰ τὸ κακὸν δὲν ἐγκτεται εἰς τὴν οὐσίαν, δηλ. εἰς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλ' εἰς τὸ φαινόμενον, ἧτοι εἰς τὸν κακὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, ὁ ὁποῖος ἄλλοτε ἐγένετο. Ἐκ τῆς πλάνης ταύτης προκύπτουσιν αἱ ἐσφαλμένα ἐνίων κρίσεις περὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Εἶνε ἀληθές ὅτι σήμερον αἱ ἀνάγκαι καὶ οἱ ὄροι τοῦ κοινωνικοῦ βίου ἤλλαξαν, ἀλλ' οἱ νόμοι τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ διαγιγνώσκειν παραμένουσιν εἰσέτι ἀναλλοιώτως οἱ αὐτοί, ὡς καὶ ἐν τῇ

ἀρχαιότητα. Ὅπως δὲ διαφόρως ἡμῶν ἐσκέπτοντο οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, ὅπως καταστήσωσιν εὐ ἡγμένους πολίτας, ἀγαθοὺς καὶ ἐναρέτους δεικνύει κἀλλίστα τὸ ἐν Συμποσίῳ τοῦ Ξενοφῶντος ἀπαντῶν χωρίον. «Ἐνθα μετὰ τὸ δειπνῶν τοῦ λόγου γενομένου περὶ τῆς ἐπιστήμης ἢ τοῦ πράγματος, ἐφ' ᾧ ἕκαστος μέγιστον ἐφρόνει, ὁ Νικήρατος ἀπεκρίθη «ὁ πατήρ ἐπιμελούμενος ὅπως ἀνὴρ ἀγαθὸς γενοίμην, ἠνάγκασέ με πάντα τὰ Ὀμήρου ἔπη μαθεῖν καὶ νῦν δυναίμην ἂν Ἰλιάδα ὅλην καὶ Ὀδύσειαν ἀπὸ στόματος εἰπεῖν». Συνελόντι δ' εἰπεῖν οἱ πρόγονοι ἡμῶν, καίτοι ἐξίχοντο εἰς ὕψιστον βαθμὸν πολιτισμοῦ καὶ ἀναπτύξεως, περὶ πλείστου ἐποιοῦντο τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὥστε περὶ τῆς ἠθικοποιουῦ, μορφωτικῆς καὶ διαπλαστικῆς αὐτῆς δυνάμεως μέγα ἐφρόνου. «Τὸ δὲ ἀνά χειρας τοὺς Ἕλληνας συγγραφῆας ἔχειν βασιλικωτάτην παιδευσιν ἠγεῖτο εἶναι».

Θὰ ἦτο ἀληθῶς ἀναρῶν νὰ ἀπαριθμήσῃ τις τὰ ἐγκώμια, ἅτινα παρὰ σοφῶν ἀνδρῶν ἐγράφθησαν περὶ τῆς ἀνυπολόγιστου ὠφελείας τοῦ μαθητοῦ, τοῦ μετὰ φιλοσόφου καὶ λεπτολόγου ἀκριβείας ἐξετάζοντος τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἀρχαίου λόγου. Οὗτος δὲν ἀπομνημονεύει ἀπλῶς ξηρῶν τύπων, ἀλλ' ἀνυψοῦται ὑπεράνω τοῦ σήμερον τετριμμένου λόγου, κατανοεῖ τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ διὰ τῆς ὀρθῆς ταύτης ἀντιλήψεως ἐξεγείρει καὶ ἐνισχύει τὰς ἐν ἀδρανείᾳ διατελούσας δυνάμεις τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς καὶ οὕτως ὠθεῖται νὰ ἀντενεργῇ.

Ἰνα ὁμοῦς ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης φέρῃ τὰ ἀγαθὰ ταῦτα ἀποτελέσματα καὶ ἐθίξῃ τοὺς μαθητὰς νὰ λογιεῦνται, πρέπει οἱ διδάσκοντες νὰ ἔχωσιν ἰκανὴν ἐμπειρίαν περὶ τὸν Ἑλληνα λόγον, ὥστε ἀντιλαμβάνομενοι οὗτοι τῆς φύσεως τοῦ μαθήματος τελείως καὶ τῆς συστάσεως ἐκάστης μεθοδικῆς ἐνότητος, νὰ δύνανται καὶ τοῖς μαθηταῖς νὰ καταστήσωσι τοῦτο εὐχάριστον καὶ καταληπτὸν μετ' εὐστροφίας καὶ χάριτος. Μὴ ἔλλογος γνῶσις τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐκ μέρους τῶν μαθητῶν ἢ ἀπομνημόνευσις τῆς ἐξηγήσεως, ἥτις δέον νὰ εἶναι ἀπόρροια ὀρθῆς συντάξεως, γενομένη εἰκὴ καὶ ὡς ἐτυχε, πολὺ ταχέως γίνεται αἰσθητὴ τοῖς μαθηταῖς καὶ συστηματικῶς ἐθίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα, ἀπερισκεψίαν καὶ ἀδιαφορίαν τοῦ νοῦ τῶν περιεχομένων. Ἡ τοιαύτη διδασκαλία εἶνε ἀληθῶς λυπηρὰ, ὁ πρὸς τὸν διδάσκαλον σεβασμὸς καὶ ἡ ἀγάπη τῶν μαθητῶν τέλει ἐκλείπει, οἱ δὲ μαθηταὶ οὐδὲν πλέον ἐνδιαιφῶν ἔχουσι πρὸς μάθημα, ὁ δογματικῶς ἐμφανίζεται αὐτοῖς, καὶ πειθόμενοι ὅτι δὲν δύνανται νὰ κατανοήσωσιν αὐτὸ καταλαμβάνονται ὑπὸ ἀπογοητεύσεως, ἀπογνώσεως καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὸ μάθημα τοῦτο.

Φρονοῦμεν λοιπὸν ὅτι ἡ λυσιτελής καὶ καρποφόρος διδασκαλία τῶν Ἑλληνικῶν ἀπαιτεῖ νὰ διδάσκωνται ταῦτα μόνον ὑπὸ φιλολόγων, νὰ παύσῃ δὲ τὸ ἄτοπον, ὁ νῦν γίνεται, τὰ Ἑλληνικὰ δὴλα δὴ νὰ διδάσκωνται ὑπὸ μαθηματικῶν ἢ φυσικῶν, περιοριζομένων τούτων εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικομαθηματικῶν δι' εἰδικῆς ἐγκυκλίου.

Ἰδιαιτέρως δὲ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν τὸν λόγον ποιοῦμενοι πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν ὅτι μεγίστη πρόοδος συνετελέσθη ἐν τοῖς σχολείοις, ἀνεπτύχθη δὲ ζήλος, ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν ἡ διδασκαλία γίνηται μετὰ λόγου, ἀφ' οὗτο ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας ἐξεδόθησαν αἱ «Ὁδηγίαι πρὸς σκοπιωτέραν διδασκαλίαν τῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Σχολείοις καὶ Γυμνασίοις κατὰ τὰ ἀπὸ 9 Σεπτεμβρίου καὶ 17 Νοεμβρίου 1897 Β. Διατάγματα διδασκῶν μαθημάτων¹». Ἐπ' ἴσης μεγάλως συνεβάλλοντο εἰς τὸ νὰ γίνηται ἡ διδασκαλία ἀνθρωπιστικὴ καὶ κατὰ τοὺς κανόνας τῆς νεωτέρας διδακτικῆς θεωρίας καὶ τὰ θερινὰ παιδαγωγικὰ μαθήματα, ἅτινα τὸ δεύτερον ἤδη ἐπανελήφθησαν. Τὰ μαθήματα ταῦτα μεγάλως προήγαγον, καὶ παρ' ἡμῖν τὴν διδακτικὴν καὶ ἐνέπνευσαν τὸν ἔρωτα εἰς πάντα διδάσκαλον νὰ καταστήσῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὡς οἶόν τε, τελειότεραν καὶ νὰ κατανοήσῃ σοβαρῶς τὴν σημασίαν τῆς παιδαγωγικῆς. Οὕτω πᾶσα μεμψιμοιρία, τὸ γε νῦν ἔχον, περὶ τοῦ ἀκάρπου ἢ ἀνωφελοῦς τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἔχει ἀφετηρίαν τὴν ἐμπάθειαν ἢ τὴν προκατάληψιν.

Ἰδίως ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς κατέστη ἀληθῶς παιδαγωγοῦσα, διεξαγομένη διὰ τῆς παρατηρήσεως πρῶτον μὲν τῶν τύπων, καὶ εἶτα τοῦ σχηματισμοῦ τῶν κανόνων, ἡ δὲ ταύτης ἐμπέδωσις ἐπιδιώκεται διὰ πλείστον ἀσκήσεων προφορικῶς ἐπὶ ἐκάστου τύπου ἐν φράσεσιν ὀλοκλήροις, εἶτα δὲ καὶ γραπταῖς, συνθετιμῆναις ὑπὸ τῶν μαθητῶν. Ἐνισχύονται δ' εἰς τὴν ἐμμονον κτῆσιν ἐκάστου τύπου καὶ δι' ἀσκήσεων ἐκ καταλλήλου βιβλίου θεμάτων.

Ἀξιοσημείωτον ὁμοῦς εἶναι ὅτι ἡ ἐξηγησις τῶν συγγραφέων ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Σχολείοις, καίτοι μεγάλως προήχθη ἐπὶ τὰ κρείσσω, ἐκτελεῖται διαφόρως ὑπὸ τῶν διδασκόντων. Καὶ ὀλίγοι μὲν τῶν ἀρχαιοτέρων διδασκάλων ἔχον-

¹ Διὰ τῶν ὀδηγιῶν τούτων ἐκανονίζοντο τὰ περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἰερῶν, ἐσημειοῦτο δ' ἐν αὐταῖς ἀναλυτικὸν πρόγραμμα τῆς διδασκῆς ὕλης μετὰ πλείστον ὅσων ὑποθηκῶν. Καθωρίζοντο τὰ ἐν ἐκάστη τάξει διδακτέα κεφάλαια τῆς Γραμματικῆς μετὰ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς, ἢν εἶδει νὰ ἀκολουθῆσῃ ὁ διδάσκαλος, ἰδιαιτέρως δὲ συνιστάτο ἡ φυσικὴ διδασκαλία τοῦ μαθήματος, δὴλα δὴ ἡ δόξος ἢ ἡ κοινὴ διδασκαλία οἱ ἀνθρωποῖ, ὅπως φθάσωσιν εἰς τὰς γραμματικὰς ἀληθείας κ.τ.λ.

ται ἀπρὶξ τοῦ παλαιότερου συστήματος τῶν γραπτῶν ἐξηγήσεων καὶ ἐξακολουθεῖ εἰσέτι ἡ παλαιὰ ἐξηγησις, εἶτα δὲ ἡ καθαρὰ. Ἄλλοι δὲ, καὶ ἰδίως τινὲς τῶν νεωτέρων, εἰς τοσοῦτο ἀποστροφῆς ἤχθησαν πρὸς τὰς ἐξηγήσεις ἐν γένει, ὥστε ἐξήλασαν ἐκ τοῦ σχολείου πᾶσαν γραπτὴν ἐξηγησιν, ἀρκούμενοι εἰς προφορικὴν τοιαύτην ἀπὸ στόματος. Ἄλλὰ προφανῶς οὔτε ὁ ἄμετρος ἐνθουσιασμὸς τῶν μὲν πρὸς τὴν παλαιάν καὶ καθαρὰν, οὔτε ἡ ἄκρα περιφρόνησις τῶν δὲ πρὸς αὐτὴν δύνανται νὰ ἀξιώσονται συστάσεως.

Λίαν ἀξιοσύστατος εἶναι ἡ ἐξηγησις, καθ' ἣν οἱ μαθηταὶ γράφουσι μόνον τὰ δύσκολα χωρία ἐν τετραδίῳ σημειώσεων, ὁ νῦν οἱ πλείονες τῶν διδασκόντων συνιστῶσι. Προκειμένου ὁμοῦς περὶ μαθητῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου ἡ ἐξηγησις εἶναι ἐπ' ἴσης ἀνύσιμος, ἐκτελουμένη κατὰ τὸν τρόπον τόνδε, ᾧ ὀλίγοι χρῶνται. Οἱ μαθηταὶ μετὰ τοῦ διδάσκοντος τμημά τι τοῦ κειμένου ἀποτελοῦν μεθοδικὴν ἐνότητα, ἐξομαλύνουσι ἀπὸ λεξικολογικῆς καὶ γραμματικῆς ἀπόψεως καὶ γίνεται ἡ ἐρμηνεία κατὰ τὸν γνωστὸν τρόπον. Τῇ δ' ἐπομένῃ οἱ μαθηταὶ λέγουσι τὴν ἐξηγησιν ταύτην, τοῦ διδασκάλου ἐπανορθοῦντος ἂν τι πλημμελῶς ὑπ' αὐτῶν ἐρρήθη. Τῇ δ' οὕτω τελείως κατανοηθεῖσαν ἐξηγησιν καὶ κατὰ πάντα εὐσυνείδητον οἱ μαθηταὶ καταγράφουσι οἱκοὶ ἐν τετραδίῳ τακτικῶ, ὁ φυλάττουσιν. Ἡ ἐξηγησις αὕτη εἶναι ἀπληλαγμένη σφαλμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ἀσθενεστέρων μαθητῶν ἐπειδὴ ἄλλως ἐπερῶσαν τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐργασίαν ἐντελῶς, ἐκπονηθεῖσα δὲ ὑπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν, θεωρεῖται ὡς ἴδιον αὐτῶν ἐπενέργημα, ὅπερ σπουδαιότατον ἐν τῇ παιδαγωγικῇ.

Πλεονεκτήματα δὲ τῆς τοιαύτης μεταφράσεως ἄξια, νομίζομεν, προσοχῆς εἶνε πρῶτον ὅτι ὁ μαθητὴς ἐν καιρῶ τῶν ἐπαναλήψεων, τοῦθ' ὅπερ τονίζει ὁ διδάσκαλος σοβαρῶς, θὰ στηρίχεται ἐπὶ ὀρθῆς ἐξηγήσεως, ἥτις εἶνε ἀπόρροια ὀρθῆς συντάξεως, καὶ δὲν θὰ χωρῆ ἀνεύθυνος ἐν καιρῶ τῶν ἐπαναλήψεων, οὔτε θὰ καταφεύγῃ εἰς μεταφράσεις βλαβερὰς. Καὶ δεύτερον ὁ μαθητὴς τελείως κατανοήσας τὸ κείμενον θὰ ἐντυπώσῃ ἐν τῷ νῷ κάλλιον, ἐὰν πειραθῆ νὰ φιλοτεχνήσῃ μετάφρασιν ὁ ἴδιος πιστὴν καὶ διὰ τῶν ὑποδεεστέρων ἐκφράσεων, ὧν ἐκλογὴ ἐγένετο ἐν τῷ σχολείῳ, ἀνασκοπῶν οὕτως ἅπαντα τὸν γλωσσικὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ἀκριβῶς εἶνε ἡ ἐν τῷ προγράμματι: «γλωσσικὴ καὶ λογικὴ παιδεία». Ἐτι δὲ ἡ τοιαύτη μετάφρασις ἀπαιτεῖ σκέψιν καὶ ὄρια καὶ δὲν εἶναι οἷον ἀνεργάστως ὡς ἡ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ στόμα μικρῶν μαθητῶν, εὐκόλως παραμορφουμένη καὶ διατελοῦσα ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ. Ἡμεῖς ἐν δυσὶ τάξεσιν ἐπανειλημμένως διδάσκοντες τὰ Ἑλληνικά, εὖρομεν καὶ αὐτὴν λυσιτελῆ καὶ

προάγουσαν τοὺς μαθητὰς, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀρθῶσιν αἱ ὀρθογραφικαὶ δυσχερεῖαι. Δὲν ἐχρήσατο δ' αὐτῇ ποτὲ ὁ μαθητὴς, εἰ μὴ ἐν καιρῶ τῶν ἐπαναλήψεων πρὸς τῷ αἰσθηματι λοιπὸν τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ ἀτομικότητος καὶ αὐτενεργείας προστίθεται ἡ ἀκριβεία καὶ ἡ ἔλλειψις μηχανικῆς ἀπομνημονεύσεως.

Ἐν Σαλαμῖνι, Σεπτέμβριος 1901.

Σ. ΣΤΟΥΡΑΪΤΗΣ

Η ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ

ΕΝ Τῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

[Λόγος ἐκφωνηθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς παιδαγωγικῆς Ράιν (W. Rein) κατὰ τὰ ἐγκαίρια τοῦ νέου οἰκοδομήματος τοῦ ἐν Ἰένῃ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου]

Δις ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πανεπιστημίου τῆς Ἰένης ἐγένετο ἡ ἀπόπειρα τῆς ἰδρύσεως ἰδίου οἰκῆματος διὰ τὰς παιδαγωγικὰς σπουδὰς ἄλλ' ἄμφοτεροι αἱ προσπάθειαι αὐταὶ ἀπέβησαν μάταιαι.

Τὸ πρῶτον ἐγένετο ὑπὸ τοῦ περιφρήμου μαθηματικοῦ Βάγγελ (Weigel), οὗτινος ἡ καλουμένη «Σχολὴ ἀρετῆς» (Tugendschule), ἥτις συγχρόνως καὶ ὡς σχολὴ παιδαγωγικῶν ἀσκήσεων διὰ τοὺς σπουδαστὰς ἐχρησίμειε, δὲν διήρκεσε πλέον τοῦ βίου του. Ὁ οἶκός του καὶ μετ' αὐτοῦ τὸ ἄλλοτε θέατρον τῶν παιδαγωγικῶν ἀσκήσεων κείνται ἤδη κατερριμμένα.

Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ἐπέπρωτο νὰ λάβῃ καὶ ἡ σχολὴ τῶν ἀσκήσεων μετὰ τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου τοῦ καθηγητοῦ Στόη. Ἡμεῖς ὁμοῦς θαρροῦντες δυνάμεθα νὰ χαίρωμεν ἐπὶ τῷ ἐπιτευχθέντι. Ὁ ἡμέτερος οἶκος εἶναι ὡς συστατικὸν μέρος τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἡ ἐν αὐτῷ τελοῦμένη ἐργασία εἶναι συνδεδεμένη ἀπὸ τοῦδε πρὸς ἴδρυμα καὶ ὄχι πρὸς τὸν βίον ἐνὸς ἀνδρός. Μετὰ πλέον ἢ πεντηκονταετῆ ὑποστάσεως βίον εἶνε τὸ παιδαγωγικὸν φροντιστήριον μετὰ τῆς μετ' αὐτοῦ συνηνωμένης σχολῆς τῶν πρακτικῶν ἀσκήσεων κατοικίαν, ἥτις κατὰ τοὺς ἀνθρωπίνους ὑπολογισμοὺς φέρει ἐν ἑαυτῇ ἐγγύησιν τινα τῆς μελλούσης διαρκείας τῆς. Ἐξαιρῶ δὲ ἰδίως τὸ ἀνωτέρω, διότι συνδέεται μετὰ τοῦ γεγονότος, ὅτι δηλ. ἡ παιδαγωγικὴ καθόλου δὲν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἐν τοῖς ἡμετέροις γερμανικοῖς πανεπιστημίοις ὡς αὐτοτελής καὶ ἀνεξάρτητος ἐπιστήμη. Συνήθως μετέρχονται ταύτην ὡς πάρεργον τι οἱ θεολόγοι καὶ οἱ φιλόσοφοι καὶ μόνον ἡ Ἰένα μετὰ τοῦ παιδαγωγικοῦ φροντιστηρίου καὶ τῆς σχολῆς τῶν ἀσκήσεων ἀποτελεῖ ἐν τούτῳ ἐξαίρεσιν, γεγονός ὅπερ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ κυρίως εἰς τὴν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν τοῦ προκατόχου μου,

του καθηγητού Στόη Ούτος επολιτογράφησε την παιδαγωγικήν εις τὸ ἐνταῦθα πανεπιστήμιον καὶ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀφοσιώσεως ἐπετεύχθη ἐνταῦθα ὅ,τι ἐν ἄλλοις πανεπιστημίοις μέχρι σήμερον δὲν κατορθώθη ἀκόμη. Ἡ ἐπιτυχία αὕτη πρέπει ὄντως νὰ ἔχη αἷτια, ἅτινα κείνται λίαν βαθείως. Εὐρίσκειται λοιπὸν ἐν τούτῳ ἡ ἴενα εἰς ἐξαιρετικὴν θέσιν ἢ τὰ λοιπὰ πανεπιστήμια, ἅτινα ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην παρουσιάζουσιν ἑλλειψίν τινα; Ἡ ἀπόκρισις εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἄγει ἡμᾶς κατ' εὐθείαν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἂν ἡ παιδαγωγικὴ εἶναι ἐπιστήμη καὶ αἱ ἀρχαὶ τῶν γερμανικῶν πολιτειῶν, αἵτινες εἰς αὐτὴν τὴν εἰσοδὸν νὰ παράσχουσιν θὰ ἠδύναντο, συμφωνοῦσι πρὸς τὴν τῶν πανεπιστημίων ἄρνησιν. Εἶναι ὅμως ἡ ἄρνησις αὕτη ἠτιολογημένη;

Ἐξ ἐξετάσωμεν κατὰ πρῶτον τὴν ἀντίρρησιν τῶν πολιτειακῶν ἀρχῶν παρακολουθοῦντες συγχρόνως τὴν γενέσιν αὐτῶν. Εἰς τὰς ἀρμολιότητας τῆς ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, ἦν καὶ ὡς πολιτειακὴν παιδαγωγικὴν (Staatspädagogik) νὰ χαρακτηρίσωμεν δυνάμεθα, ἀνήκουσι κατ' ἐξοχὴν ἡ θεραπεία τῶν ἐν τῷ βίῳ τοῦ λαοῦ εὐρισκομένων ἰδανικῶν δυνάμεων, ἡ φροντίς περὶ τῆς περαιτέρω μεταβιβάσεως τῶν ἀγαθῶν τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν νέαν γενεάν, καὶ καθόλου ἡ πρόνοια ταύτης ὅπως καταστήσῃ τὴν νέαν ταύτην γενεάν ἱκανὴν νὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ περαιτέρω προαγάγῃ τὴν ἐργασίαν τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Ἀπὸ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος ἰσχύει ἡ ἀναμφήριστος ἀρχὴ ὅτι ἡ ἰδανικὴ πολιτεία δεῖται ἰδανικῶν πολιτῶν· διὰ τὴν μόρφωσιν ὅμως τοιούτων πρέπει νὰ ληφθῇ ἰδιαίτερὰ φροντίς.

Ἡ πολιτειακὴ λοιπὸν παιδαγωγικὴ ἐκτείνεται οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ κόσμου τῶν ἐνηλίκων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ κύκλου τῶν ἀνηλίκων. Διηνεκὲς αὐτῆς ἔργον εἶναι τὸ νὰ διαφυλάττωνται ἠθικῶς ὑγιεῖς οἱ πρῶτοι· πρὸς τοῦτο ἡ ἐπίδρασις τῆς δημοσιογραφίας, ἥτις δεσπόζει τοῦ κύκλου τῶν ἰδεῶν τῶν πολιτῶν, τῆς τέχνης, ἥτις θεραπεύει τὴν καλαισθησίαν, τῶν δημοσίων διοργανώσεων, αἵτινες συντελοῦσιν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς εὐκοσμίας καὶ χρηστοφιλίας. Ὅσῳ εὐρύτερος ἐνταῦθα εἶναι ὁ κύκλος, ἐφ' ὃν αὕτη ἐπενεργεῖ, τόσῳ κατὰ φυσικὸν λόγον μικροτέρα σχετικῶς εἶναι ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς, διότι οἱ ἐνηλικεῖς ἔχοντες ἤδη αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον κύκλον ἰδεῶν δυσκόλως εἶναι προσίτοι εἰς τὰς παιδαγωγικὰς ἐπιδράσεις τῆς πολιτειακῆς παιδαγωγικῆς. Ἄλλως ὅμως ἔχει τὸ πρᾶγμα ὅταν λάθωμεν ὑπ' ὄψιν τὴν ἐν τῇ ἀναπτύξει εὐρισκομένην νέαν γενεάν. Ἐνταῦθα δύνανται ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ νὰ στρέψῃ κυρίως τὴν προσοχὴν τῆς, καὶ ἀληθῶς δὲν ὀλιγωρεῖ τούτου. Πολυάριθμος

στρατιὰ ὑπαλλήλων βλέπει ἐν τούτῳ τὸ ἔργον καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς, τὰ σχολεῖα καὶ τὴν ἀγωγὴν καθόλου νὰ τηρῇ ἐν ἐνεργείᾳ, τὴν νεολαίαν ἀπὸ βαθμίδος εἰς βαθμίδα, ἀπὸ ἐξετάσεως εἰς ἐξέτασιν κατὰ προδιαγεγραμμένον τρόπον νὰ διαβιβάζῃ καὶ ὁδηγῇ μέχρι τῆς εἰσοδοῦ αὐτῆς εἰς τὸ ἐπάγγελμα καὶ ἐπομένως εἰς τὸν κύκλον τῶν ἐνηλίκων. Ἡ πορεία αὕτη ἐν τῇ παρόδῳ τῶν αἰῶνων, πρὸ πάντων δὲ ἐν τῷ 19^ῳ αἰῶνι, ἔλαβε πάντοτε σταθερωτέρας καὶ ἀκριβέστερον καθωρισμένας μορφάς. Ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ δὲν ἠρέσθη μόνον εἰς τὸν ὄργανισμόν τῶν σχολείων καὶ τῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως καθόλου, ἀλλὰ καὶ ἐνεργῶς ἐπενέθη μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς συντάξεως προγραμμάτων καὶ διδακτικῶν μεθόδων καὶ οὕτως ὁ κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἠρῶνθη καὶ ἡ ἐπίδρασις αὐτῆς βαθύτερον ἐισεχώρησεν. Εἶναι ἀτόχος μεγάλου ὕψους ἐπιστήμων ἐγγράφων καὶ τόμων ἐντύπων διατάξεων. Ἀπέναντι τοῦ θησαυροῦ τούτου τί ζητεῖ γενικὴ τις παιδαγωγικὴ, ἀπηλλαγμένη τῶν εἰδικῶς τοπικῶν καὶ ἱστορικῶν συνθηκῶν, τεθειμένη ἐν τῇ σφαίρᾳ τῆς πανεπιστημιακῆς ἐλευθερίας; Δὲν δύναται ὀλεθρίως νὰ ἐπιδράσῃ αὕτη ὑπερῶσα τὰς δεδομένας ὑποθέσεις καὶ τὰς πραγματικὰς τοῦ βίου δυνάμεις καὶ ἰδρύουσα βασιλεῖον ἰδανικῶν, πρὸς τὸ ὅποιον παραβαλλομένη ἡ πραγματικότης κατὰ πολὺ ὑστερεῖ; Ἐκ τῆς σκέψεως ὅμως ταύτης δύναται μόνον δυσἀρέσκεια νὰ γεννηθῇ καὶ ἐσφαλμένη ἀντίληψις τῶν παραγόντων τῆς ἀγωγῆς νὰ σχηματισθῇ. Ὅ,τι συνέβη κατὰ τὸν 18^{ον} αἰῶνα ἐν τῷ πολιτειακῷ βίῳ, ὅτε ἀφρημένη τις θεωρία παρουσιάζετο μετὰ τὴν ἐσφαλμένην ἀξίωσιν τοῦ καθολικοῦ κύρους καὶ ἐπενήργει ἐπαναστατικῶς καὶ ἀποσυνθετικῶς ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν διατάξεων τῆς κοινωνίας, θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ ἐν τῇ στενωτέρᾳ καὶ σιγηλοτέρᾳ περιοχῇ τοῦ σχολείου.

Πᾶσα δὲ πλάνη τῆς παιδαγωγικῆς θεωρίας φέρει εἰς κίνδυνον τὴν ἡμετέραν ἐκπαιδεύσιν. Ἡ ἐκδοχὴ αὕτη, ἥτις ἄλλως εἶναι λίαν κολακευτικὴ διὰ τὴν πρακτικὴν σημασίαν τῆς θεωρητικῆς παιδαγωγικῆς, εὐρίσκει ἀναμφιβόλως ἐν τοῖς κύκλοις τῆς πολιτειακῆς παιδαγωγικῆς οὐκ ὀλίγους ὀπαδοὺς. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται διατὶ δὲν εἶναι οὗτοι διατεθειμένοι νὰ παράσχουσιν τὴν συνδρομὴν τῶν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Ἄν καὶ πρὸ ὀλίγου χρόνου ἰδρῦθησαν ἰδιαίτεροι ἔδρα διὰ τὴν γυμνασιακὴν παιδαγωγικὴν ἐν τοῖς πανεπιστημίοις τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς Ἄλλης, ἐτέθησαν ὅμως συγχρόνως ὄρια εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς μαθησεως ταύτης, ἅτινα φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς περιορισμὸν τινα τῆς ἐλευθερίας κινήσεως. Ἡ πρακτικὴ ὅμως μόρφωσις τῶν πρωτοπέτρων διδασκάλων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἀνετίθη εἰς τὰ γυμνά-

σια, τοῦθ' ὅπερ ἐν ταύτῳ δεικνύει, ὅτι ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ τῆς Πρωσίας τοῦλάχιστον θέλει νὰ γινώσκῃ ὅτι ἀκριβῶς τηροῦνται τὰ ὑπ' αὐτῆς τεθέντα ὄρια.

Ἐν τῇ ἀντιλήψει ταύτῃ τῆς ἀγωγῆς μοι φαίνεται ὅτι ἡ σχέσις τῆς πανεπιστημιακῆς καὶ τῆς πολιτειακῆς παιδαγωγικῆς δὲν εἶναι ὀρθῶς καθωρισμένη. Τὸ ὅτι ἡ σχέσις τούτων ἐχθρική τις εἶναι ἢ τοιαύτη ἀνάγκη νὰ εἶναι, δὲν στηρίζεται ἐπὶ τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας ἀμφοτέρων. Καὶ ἡ ἱστορία ἐπίσης οὐδαμῶς ἐπιβεβαιεῖ καταστροφικὴν τινα ἐπίδρασιν ριζοσπαστικῶν παιδαγωγικῶν συστημάτων τοῦ Ρουσσώ π. χ. τὰ παιδαγωγικὰ ἰδεώδη ἔσχον βεβαίως βαθεῖαν τὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ τὸν παιδαγωγικὸν κόσμον τῶν πολιτειῶν δὲν ἐξήγαγον ἐκ τῆς συνήθους πορείας του. Αἱ πραγματικαὶ σχέσεις ἀκριβῶς παρέχουσιν ἀρκούσαν ἀντίστασιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κοινωνίας ἀπὸ κατεσπευσμένων νεωτερισμῶν. Τούναντίον αἱ ἀπαιτήσεις ἰδανικῆς τινος παιδαγωγικῆς δύνανται νὰ παράσχουσιν τὰς τελεσφορωτάτας παρορμήσεις, ἵνα ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ μὴ περιέλθῃ εἰς στασιμότητα, ἵνα νέαι ἰδέαι προσαχθῶσιν εἰς αὐτὴν καὶ οὕτω μὴ ἀποπνιγῇ αὕτη ἐν τῇ γραφειοκρατικῇ καὶ τῇ διοικητικῇ μόνον ἐργασίᾳ. Σαφὲς παράδειγμα τῶν εἰρημένων παρέχει ἡμῖν ἡ ἱστορία τῶν προσπαθειῶν τοῦ Πισταλότση ὑπὸ Ναπολέοντος τοῦ Α' χλευασθεῖσαι αὐταὶ ἐγένοντο μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀποδεκταὶ ὑπὸ τῆς βασιλείας τῆς Πρωσίας Λουίτζης. Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες τῆς Πρωσίας, ὧν προσεξήρχον ὁ βαρῶνος Στάιν καὶ ὁ Οὐμβέλδος ἀρκούντως παρεκινήθησαν ὑπὸ τῶν παιδαγωγικῶν ἐκείνων τοῦ Πισταλότση θεωριῶν, ἵνα τὰ τῆς παιδείας τῆς Πρωσσικῆς πολιτείας βελτιώσωσιν.

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἀποκαλύπτει εἰς ἡμᾶς τὴν ὀρθὴν σχέσιν, ἥτις μετὰ τῆς πολιτειακῆς καὶ τῆς γενικῆς παιδαγωγικῆς ὀφείλει νὰ ὑφίσταται. Ἡ γενικὴ παιδαγωγικὴ εἶναι ἡ παρέχουσα, ἡ δὲ πολιτειακὴ ἢ λαμβάνουσα· δύναται ὅμως αὕτη νὰ τηρήσῃ πλήρῃ ἐλευθερίαν ἐν τῇ λήψει τῶν ἀγαθῶν, ἅτινα ἐκείνη διέπει.

Ἄλλὰ βεβαίως πρέπει νὰ παρασχεθῇ εἰς τὴν γενικὴν παιδαγωγικὴν ἡ εὐκαιρία νὰ τηρήσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν τῆς κυριότητᾳ καὶ νὰ ἐπαυξήσῃ ταύτην. Τὸ ὅτι ἡ Πρωσία μέχρι σήμερον ἀκόμη δὲν ἔχει σχολικὴν νομοθεσίαν ἔχει βεβαίως ὡς οὐσιωδέστατον λόγον τὰς δυσχερείας, αἵτινες ἀπορροῦσιν ἐκ τῶν σχέσεων τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινότητος πρὸς τὴν πολιτείαν· ἀλλὰ πρὸς τοῦτοις πρέπει νὰ καταλογίσωμεν καὶ τὸ ὅτι τὰ πρωσσικὰ πανεπιστήμια οὐδεμίαν θετικὴν ὑποστήριξιν ἠδύναντο νὰ παράσχουσιν. Ἐπειδὴ δηλ. ἔλειπον ἐν τούτοις ἀνεξάρτητοι ἔδρα παιδαγωγικῆς, ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ ἦτο ἡναγ-

κασμένη νὰ παραιτηθῇ μιᾶς ἐνεργοῦ βοηθείας πρὸς ἐπίλυσιν τοῦ δυσχεροῦς προβλήματος τῆς σχολικῆς ὀργανώσεως, πρὸς ἐπίλυσιν, ἥτις τὴν πολιτειακὴν παιδαγωγικὴν θὰ ἔθετεν ὑπὲρ τὰς ἐρίδας τῶν πολιτικῶν μερίδων. Οὕτως ἐθρυμματίσθη πᾶν σχέδιον σχολικῆς νομοθεσίας μετὰ τῶν ἀντιμαχομένων γνώμων τῶν ἐρίζουσῶν πολιτικῶν μερίδων καὶ οὕτως ἡ πρότασις, τὴν ὁποίαν ὑπέβαλον ἐπιστημονικαὶ ἐρευνᾶι περὶ τῶν ὑπὸ τῆς φύσεως δεδομένων βάσεων πρὸς σύνταξιν ἐλευθέρου καὶ καταλλήλου σχολικοῦ ὀργανισμοῦ, δὲν ἠδυνήθη μέχρι τοῦδε νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ.

Ἐν ἔτι παράδειγμα δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα. Ἄν ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ πρὸς μόρφωσιν τῶν διδασκάλων, ἐνθα κυρίως περὶ ἀποκτήσεως δεξιότητος τινος πρόκειται, προδιαγράψῃ ὁδόν, ἥτις ἀπομακρύνει τούτου τοῦ σκοποῦ, τίς ὀφείλει τότε νὰ ἐγείρῃ τὴν παραινῶσαν φωνήν; Ἐκ τοῦ μέσου τῆς πολιτειακῆς παιδαγωγικῆς δυσκόλως θὰ εὐρεθῇ τις, ὅστις θὰ ἐπεχειρεῖ τοῦτο, εἴτε διότι ταῦτα πρὸς τοὺς λοιποὺς φρονῶν δὲν διαβλέπει τὸ σφαλερὸν τῆς ὁδοῦ, εἴτε διότι προαισθανόμενος τὸ ἀνωφελές τῆς ἀντιστάσεως του προτιμᾷ χάριν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἡσυχίας νὰ θυσιάσῃ τὰς πεποιθήσεις του. Δὲν θὰ γίνῃ λοιπὸν πρὸς τὸ συμφέρον τῆς πραγματικῆς προόδου ἀποδεκτὴ ἡ διαμαρτυρία, ἥτις ἐξ ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτήτου σκοπιᾶς ὀρμωμένη κατανοεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν παραίνεσιν καὶ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἐκ νέου ἐξέτασιν τοῦ πράγματος; Δὲν πρέπει αὕτη ἡ πολιτειακὴ παιδαγωγικὴ νὰ χαιρετίσῃ τὴν τοιαύτην ὑποστήριξιν, τὴν ὁποίαν παρέχει εἰς αὐτὴν τὸ πανεπιστήμιον; Συμμαχοῦσα ἐκείνη μετ' αὐτοῦ δὲν εἶναι πλέον ἡναγκασμένη ἐμπειρικῶς μόνον νὰ ἀπτηται τῶν παιδαγωγικῶν ζητημάτων διατελοῦσα ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ δύναται πολὺ μᾶλλον κατὰ προδιαγεγραμμένον σχέδιον νὰ πραγματοποιήσῃ μετὰ φρονήσεως εὐρυτέραν τινα διαμόρφωσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐκπαιδεύσεως. Τὸ τοιοῦτον ὅμως προϋποθέτει ὅτι τὰ πανεπιστήμια θὰ παύσωσι τοῦ λοιποῦ νὰ ἀρνῶνται τὴν εἰσοδὸν εἰς τὴν παιδαγωγικὴν. Διατὶ ὅμως ἡ ἄρνησις αὕτη τῶν πανεπιστημίων καὶ τίνα τὰ αἷτια ταύτης;

Ἐνῷ ἡ ἄρνησις ἐκ μέρους τῆς πολιτειακῆς παιδαγωγικῆς δύναται νὰ ἀπορρῆ ἐκ διαφορῶν ἐλαττηρίων, θὰ ἠδυνάτο τις ἐν πρώτοις νὰ νομίσῃ ἐνταῦθα ὅτι τὸ μέγα πρόβλημα, ὅπερ ὁ Κάντιος περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος προέβαλεν, ἐλησμονήθη ἐν τῇ παρόδῳ τῶν ἐπομένων δεκαετηρίδων: Ὁ Κάντιος ἀπήτησε δηλ. «ὅ ἐν τῇ ἀγωγῇ ἐπικρατῶν μηχανισμὸς πρέπει νὰ μορφωθῇ εἰς ἐπιστήμην, ἄλλως οὐδέποτε μέλλει νὰ καταστῇ αὕτη (ἡ ἀγωγή) συστηματικὴ σπουδὴ».

Αὕτη ἡ ἀπαιτήσις τοῦ Καντίου δὲν ἐλησμο-

ὡς βάσις τῶν μεταρρυθμίσεων εἶτε ὡς κείμενον χρῆζον βελτιώσεως καὶ ἐπιδιορθώσεων. Καὶ ἕτερα οὐχ ἦττον ἄξια λόγου δημοσιεύματα, παρ' εἰδημόνων ἀνδρῶν ἐκπονηθέντα, προσετέθησαν καὶ ἐπηύξησαν τὰς παιδαγωγικὰς συγγραφάς, οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἐκ πάντων τούτων τῶν πόνων θὰ προκύψῃ τι ἀγαθόν.

Οἱ Ἕλληνες ἀνέκαθεν διεκρίθησαν διὰ τὸν σφοδρὸν αὐτῶν πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτα, ὡς βέβαιον δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς κοινῆς γνώμης μεγάλη θέλει συντελεσθῆ περὶ τοῦτο πρόοδος. Ἡ ἐναρξὶς δὲν θ' ἀπαιτήσῃ ἴσως πολλὴν δυσκολίαν, διότι ὑπολείπονται πολλὰ νὰ γείνωσιν ἄς ἀναλογισθῶσιν ὅτι ὑπάρχουσιν ἀκόμη ἄνθρωποι, καὶ ἰδίως γυναῖκες, ἀγράμματοι καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς γειτονικοῖς τῆς πρωτεύουσος χωρίοις.

Τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου μετέβημεν ὅπως ἴδωμεν τὴν περιήρημον τράταν, εἰς τὴν γραφικὴν πανήγυριν τῶν Μεγάρων, πλησίον τῆς Ἐλευσίως. Τὸ μέρος ἀπέχει σιδηροδρομικῶς δύο ὥρας τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλὰ πόσον ἐξεπλάγημεν ἰδόντες ὅτι ἐν πόλει κατοικοῦμένη ἐξ ἑπτακισχιλίων κατοίκων αἱ πλείστα τῶν γυναικῶν ἠγνόουν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφήν, πολλοὶ δὲ τῶν ἀνδρῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ξενίζων ἡμᾶς, νέος εἰκοσιπενταετής, διετέλουν ἐν τῇ αὐτῇ ἀμαθείᾳ! Ἐξ ἐναντίας ὅμως εἶνε ἐνημερώτατοι ὡς πρὸς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν κοινοβουλευτικῶν συζητήσεων μανθάνουσι ταῦτα ἐν τοῖς καφενείοις καὶ ταῖς δημοσίαις συναθροίσεσιν, ὅπου οἱ «γραμματισμένοι» ἀναγινώσκουσι καὶ σχολιάζουσι τὰς ἐφημερίδας. Καὶ ὅμως ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη, ἡ τόσον ἀπλὴ κατὰ τὸ φαινόμενον, τὸ ἀπαιτῆσαι δηλαδὴ παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ βασιλείου νὰ γινώσκωσι τούλάχιστον ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν, προσκρούει ἀκόμη εἰς ἐμπόδια προκαλοῦντα τὴν ἐκπλήξιν. Εἶνε ἀδύνατον, λέγουσιν οἱ ἀντιδοξοῦντες, νὰ ὑποχρεωθῇ ὁ πτωχὸς χωρικός, ὁ ἔχων ἀνάγκην τῶν τέκνων του, νὰ πέμψῃ αὐτὰ εἰς τὸ σχολεῖον. Σημειωτέον δὲ ὅτι τοιαύτη ἀντίρρησης λέγεται ὑπ' ἀνθρώπων ἐκ τῶν μᾶλλον μεμορφωμένων καὶ διακεκριμένων τοῦ τόπου. Καὶ ὅμως ἔπρεπεν οὗτοι νὰ γινώσκωσιν ὅτι ὑπάρχει τρόπος συμβιβασμοῦ καὶ ὅτι ἄλλως διὰ τοὺς γονεῖς εἶνε ὠφελιμώτερον νὰ ἔχωσι τέκνα ἐγγράμματα.

Εἶνε τοῦτο ἐν τῶν πολυαριθμῶν παραδειγμάτων τῆς βραδύτητος μεθ' ἧς αἱ στοιχειώδεσται τῶν μεταρρυθμίσεων ἐφαρμόζονται ἐν Ἑλλάδι.

Σπεύδωμεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἐὰν ἤθελε καταστῆ ὑποχρεωτικὴ ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐὰν ὅλοι οἱ κλάδοι τῆς ἐκπαίδευσως (ὁ τῆς στοιχειώδους δηλαδὴ, ὁ τῆς μέσης καὶ ὁ τῆς ἀνωτάτης) ἤθελον ὑποστῆ τὰς ζητούμενας μεταρρυθμίσεις, ὅπως καταστῆ αὕτη ἡτιον κοπιώδης

καὶ πρακτικώτερα, τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο ἀπλὴ ἀρχή, πάντοτε δὲ θὰ ὑπελείπετο τὸ δυσχερέστερον τοῦ ἔργου μέρος. Ἡ βελτίωσις τῆς καθαυτὸ ἐκπαίδευσως θὰ ἦτο βεβαίως μέγα βῆμα πρὸς τὴν πρόοδον· ἀλλὰ πρὸς ἠθικὴν ἀνόρθωσιν τοῦ τόπου οὔτε τὸ μόνον θὰ ἦτο αὐτό, οὔτε τὸ τελεσφορώτατον τῶν μέσων. Γινώσκωμεν ἐν Εὐρώπῃ χώρας σημαντικᾶς, ἐνθα ἑκατομμύρια ἐπὶ ἑκατομμυρίων ἐδαπανήθησαν χάριν τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως, μέγα ἀληθῆ ὠκοδομήθησαν ὡς σχολεῖα, ἐξετάσεις καὶ διαγωνισμοὶ αὐστηρότατοι ἐθεσπίσθησαν πρὸς καταρτισμὸν ἐκλεκτῶν διδασκάλων, καὶ ὅμως, παρ' ὅλα ταῦτα ἀκόμη ἀπέχουσι πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ θεωρῶνται ἐράμιλλοι πρὸς ἄλλους λαοὺς μικροτέρους, παρ' οἷς ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε τι δευτερεύον, τὴν δὲ πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει ἡ κυρίως ἀνατροφὴ, ἡ ψυχικὴ τουτέστι μόρφωσις, περὶ ἧς πρώτιστα μεριμνῶσιν οἱ γονεῖς καὶ οἱ διδάσκαλοι.

Πολὺ φοβούμεθα ὅτι παρὰ τὰς περὶ τοῦ ἐναντίου ἐνδείξεις, ἐν Ἑλλάδι, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν διαβλέπουσιν ἐν τῇ ἐκπαίδευσί τὸ κύριον μέσον τῆς ἀνατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ἀποδείξεις εἶνε ἡ μέριμνα τῶν περισσοτέρων γονέων, ὅπως τὰ τέκνα τῶν ἔχωσι κλοῦς βαθμοὺς καὶ πρὸ πάντων ὅπως προσιθίζωνται. Χάρις εἰς τὴν πεπλανημένην ταύτην ἰδέαν, ἧτις ἐνίοτε ἐξωθεῖται μέχρις ἀπειλῶν κατὰ τοῦ διδασκάλου, ὅστις ἔχει τὴν εὐσυνειδησίαν νὰ ἀπορίπτῃ τοὺς ἀμελεῖς μαθητὰς, ἡ καθαυτὸ ἀνατροφὴ ἢ μόρφωσις τοῦ ἀνθρώπου οἰκτρῶς πολυλάκις παραμελεῖται. Συνέπεια δὲ φυσικὴ τῶν τοιούτων σκέψεων εἶνε νὰ θεωρῶνται οἱ διδάσκαλοι ἢ αἱ διδασκάλισσαι ὡς ἐκπληρώσαντες τὸ ἑαυτῶν καθήκον, ἀφοῦ διδάξωσιν ὅπως ὅπως τὸ μάθημά των ἐν τῇ τάξει, ἀναγινώσκοντες ἢ ὑπαγορεύοντες αὐτὸ ἢ δίδοντες τὸ θέμα πρὸς ἐκμάθησιν ἐκ στήθους. Ἡ ἐκπαίδευσις εἶνε τὸ μόνον ἀνατεθειμένον αὐτοῖς ἔργον διὰ τῆς καταμερίσεως τῆς ἐργασίας τῆς γενομένης μετὰ τῆς πλήρους πρὸς τὴν λογικὴν προσηλωσεως, τῆς ἐμπύτου εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς καὶ τοὺς λατινικοὺς λαοὺς· περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδίου οὐδαμῶς ἐνδιαφέρονται· οὔτε κἂν ἐπέρχεται εἰς τὸν νοῦν των ἡ σκέψις νὰ συντελέσωσιν εἰς αὐτὴν διὰ τῆς συμπεριφορᾶς καὶ τοῦ ἐμπράκτου παραδείγματος τοῦ βίου των. Κατὰ χιλιάδας ἀριθμοῦνται ἐν Ἑλλάδι οἱ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων τυχόντες ἐκπαίδευσως ἐνίοτε ὑπερβολικῆς, οἱ γινώσκοντες καλῶς τὸν Σοφοκλέα καὶ τὸν Θουκυδίδη, τὴν ἄλγεβραν καὶ τὴν τριγωνομετρίαν, τὰ λατινικὰ γράμματα, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν γεωγραφίαν, ἴσως δὲ καὶ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ὅμως ἔχοντες ἐπίχρωσιν μόνον ἐκπαίδευσως καὶ ἀνατροφῆς, ἔλλειψιν δὲ ἀξιοθρήνητον λογικῆς. Ἀποτελοῦσιν οὗτοι ἀληθῆ διὰ τὴν κοινωνίαν πληγὴν.

Τὸ κακὸν ἐγκτεται ἐν τούτῳ ἀναμφισβητήτως, πρὸς θεραπείαν δ' αὐτοῦ ἀπαιτεῖται ὅπως πάντες, γονεῖς καὶ διδάσκαλοι καὶ ἀρχαὶ καὶ κοινὴ γνώμη συγκεντρώσωσι τὴν ἑαυτῶν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ψυχικοῦ καὶ ἠθικοῦ μέρους τῆς ἀνατροφῆς. Ὅσακις ἀκούομεν ἐγκωμιαζόμενα τὰ πλεονεκτήματα συστήματος τινος ἀναμορφώσεως τῆς δημοσίας ἐκπαίδευσως — ἧτις καὶ ἀναγκαῖα εἶνε καὶ ποθητὴ ἀναντιρρήτως — ἀκουσίως ἀναλογιζόμεθα τὸν μηχανουργὸν τὸν καταβάλλοντα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς ἐπουσιώδεις λεπτομερείας τοῦ μηχανήματός του, λησμονοῦντα δὲ τὸ κύριον καὶ θεμελιῶδες, τὸν παράγοντα τουτέστιν ἐλατήριον ἢ ἀτμὸν, ὅστις καταλλήλως ρυθμιζόμενος δύναται μόνος νὰ θέσῃ αὐτὸ εἰς κίνησιν. Οὐδὲ χρειάζεται σοφία τις μεγάλη διὰ νὰ γινώσκῃ τις ὅτι, ὅσον ἐντελεστερά εἶνε μηχανὴ τις, τόσον μεγαλήτεροι εἶνε αἱ βλάβαι ἄς δύναται νὰ προσξενήσῃ, ἐὰν εἶνε κακῶς ἐρρυθμισμένη. Εἰς τοὺς συγχρόνους δὲ καιροὺς κανὼν ἐπικρατεῖ γενικῶς εἰς τὸ νὰ πλεονάζῃ μὲν ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ἐκπαίδευσις, νὰ παραμελεῖται δὲ ἡ ἀνατροφὴ.

Ἐγένετο ἤδη βῆμά τι δειλὸν ἐπὶ τὰ κρείττω. Ἀπὸ τῆς πανηγύρεως τῶν Διεθνῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων ἐν ἔτει 1896 αἱ ἀθλητικαὶ παιδιὰ καὶ ἡ γυμναστικὴ ἀπέκτησαν ὑπόληψιν παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, ὑπερισχύσασαι ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ στερεοτύπου συστήματος, τοῦ θυσιαζόντος ἐν ἀνάγκῃ τὴν ὑγείαν χάριν τῆς μελέτης. Οἱ βαθμοὶ ἐν τῇ γυμναστικῇ ἀποτελοῦσι παράγοντα σπουδαῖον εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ ἀπαιτουμένου πρὸς προσιθισμὸν συνόλου, τὰ δὲ ἀποτελέσματα εἶνε πράγματι ἄξια ἐπικροτήσεως. Ἄπειρον ἠσθάνθημεν ἠδονὴν παρευρεθέντες κατὰ τὸ Πάσχα εἰς τὰς ἀσκήσεις ἐξακισχιλίων μαθητῶν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου, τοῦ ἀνεγερθέντος χάρις εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν Ἑλληνος ἐξ Αἰγύπτου διὰ τὴν πανήγυριν τῶν Ὀλυμπιακῶν Ἀγώνων. Οἱ μαθηταὶ διδασκάλου τινὸς Ἑλβετοῦ διεκρίθησαν ὑπὲρ πάντας. Ἄσματα πατριωτικὰ ἐψάλλοντο κατὰ τὰ διαλείμματα τῶν ἀσκήσεων. Οἱ παρεστῶτες δὲ συνέχον μετὰ κόπου τὴν ἑαυτῶν συγκίνησιν ἐπὶ τῷ ἐνθαρρυντικῷ ἐκείνῳ θεάματι τῆς ρωμαλέας καὶ πλήρους μέλλοντος νεότητος. Ὅθεν μετὰ τινος ἐβδομάδας, ὅτε ἐπῆλθον αἱ ἐξετάσεις, ἠκροώμεθα ἀνάληγοι τὰ παράπονα κυρίας τινός, ἧς ὁ υἱός, ἀσθενικὸς τὸ σῶμα, ἀπερρίφθη ἕνεκα τῶν μικρῶν βαθμῶν οὓς εἶχεν ἐν τῇ γυμναστικῇ. Πάντοτε θὰ ὑπάρχωσιν εἰς τὸν κόσμον οἱ δυσηρεστημένοι· ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν θὰ ἐλαττωθῇ ὅταν ἡ κοινὴ γνώμη συνήθισῃ εἰς κατὰστασιν πραγμάτων τόσον προφανῶς ὠφέλιμον. Ὅ,τι δὲ εἶδομεν καὶ ἐθαυμάσαμεν ἐν Ἀθήναις ἐγένετο μετ' ὀλίγων καὶ ἐν Πάτραις καὶ ἐν Λαρίσῃ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κώμαις· τὸ ἀγαθὸν παράδειγμα φαίνεται

βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον μεταδιδόμενον εἰς τὰς ἐπαρχίας.

Ἀναμφισβητήτως τὸ τοιοῦτον εἶνε γενναῖον ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα ὑπὸ ἐκπαιδευτικὴν ἔποψιν. Ἀπομένει ὅμως — ὕστατον ἀλλ' οὐχὶ ἐλάχιστον — ἡ ἰδιαίτερα μέριμνα περὶ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν. Πῶς δὲ γενήσεται τοῦτο;

Ἡ οἰκογένεια βεβαίως εἶνε ἡ πρώτη ἐστία τῆς ἀνατροφῆς. Ἄλλ' ὅτε οἱ διευθύνοντες αὐτὴν ἀνετρέψαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι κατὰ σύστημα ἐλαττωματικόν, δύσκολον εἶνε ν' ἀναθρέψωσι τὰ τέκνα των καλλίτερον ἀφ' ὅ,τι ἀνετρέψαν αὐτοὶ. Ἐπαναλαμβάνεται συχνάκις ὅτι καὶ περὶ τοῦτο ἐπίσης ὑπάρχει πρόοδος, εἰ καὶ βραδεία, καθότι «γενικῶς τὰ τέκνα ἀξίζουσι κάπως περισσότερον ἢ οἱ γεννήτορες αὐτῶν». Περὶ τούτου ὅμως οὐδεμία ὑπάρχει βεβαιότης. Ἐὰν πρόκειται περὶ τῆς γνώσεως ξένων τινῶν γλωσσῶν, ἡ μέσων τινῶν διασκεδάσεως, ἡ τρόπων τινῶν ἐξωτερικῆς συμπεριφορᾶς, ἴσως ὑπάρχει πράγματι ὑπεροχὴ τις. Ἄλλ' ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, ὑπὸ ἔποψιν χαρακτῆρος καὶ αἰσθημάτων ἡ θεωρία μᾶς φαίνεται ἀστήρικτος. Γινώσκωμεν ἀπ' ἐναντίας πλείστας περιπτώσεις, καθ' ἃς οἱ ὄροι αὐτῆς δέον ν' ἀντιστραφῶσι, πολὺ δὲ φοβούμεθα μήπως τοῦτο εἶνε ὁ γενικὸς κανὼν, ἀποτέλεσμα ἐκπαίδευσως χωλαινοῦσης καὶ κακῶς ἐννοουμένης. Ἐν Ἑλλάδι, ὅπως πανταχοῦ, αἱ ὑλιστικαὶ τάσεις καταλυμαίνονται τὴν χώραν, ἐκ τούτου δὲ συμβαίνει πολυλάκις ἡ νέα γενεὰ νὰ κληρονομηθῇ ἀπὸ τῆς προηγουμένης μόνον τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς καὶ νὰ τὰ μεγαθύνη ἔτι μᾶλλον. Εὐτυχῆ ἐξαιρέσιν παρουσιάζουσι μόνον αἱ οἰκογένειαι, ὅσαι ἔσχον τὰ μέσα ἢ τὴν εὐκαιρίαν νὰ θέσωσι τὰ τέκνα των (ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἢ καὶ ἐν Ἑλλάδι) ὑπὸ ἐπίδρασιν εὐεργετικὴν, ἐκείναι λόγου χάριν, ὅσαι ἔσχον τὸ εὐτύχημα νὰ τοποθετήσωσι τὰ τέκνα των παρὰ τινι ἀγαθῇ οἰκογενεῖᾳ ἐλβετικῇ ἢ ἀγγλικῇ, νὰ εὐρωσιν ἱκανὴν παιδαγωγόν, ἢ νὰ συνάψωσι σχέσεις μεθ' Ἑλλήνων ἀνατραφέντων συμφώνως πρὸς λογικὰς καὶ ὑγιεῖς ἀρχάς. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως τὰ τέκνα εἶνε κρείττονα τῶν γονέων. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται περιπτώσεις εἶνε ἀκόμη σχετικῶς πολὺ ὀλιγαριθμοί, καθ' ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὰς λοιπὰς μᾶλλον περὶ βαθμιαίας χειροτέρευσεως ἢ περὶ βαθμιαίας βελτιώσεως πρέπει νὰ γίνηται λόγος.

Ὡστε τὸ κακὸν εἶνε χειρότερον ἀφ' ὅ,τι φαίνεται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἶνε χρεια δὲ φαρμάκου. Ποῦ θὰ εὐρεθῇ τοῦτο; Ἐν τῇ θρησκείᾳ, λέγουσι πολλοί. Ἐπιτραπήτω νὰ παρίδωμεν τοὺς ὀλίγους ἀπίστους τοὺς ἰσχυρίζομένους ὅτι δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἠθικὴ ἀνευ θρησκείας καὶ ἄς ὁμολογήσωμεν παρρησιᾶς ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον εἶνε μέσον ἰσχυρὸν κοινωνικῆς ἀγωγῆς καὶ ἀτομικῆς ἐπαικοδομήσεως, τοῦθ' ὅπερ ἀρνοῦνται ἐκείνοι μόνον

οσοι οὐδέποτε τὸ ἀνέγνωσαν. Ἄλλ' ὅπως ἐνεργήσῃ οὕτω πως ἀπαιτεῖται πίστις πραγματικὴ καὶ ζῶσα. Ὑπάρχει ἄρα γε τοιαύτη ἐν Ἑλλάδι; Φεῦ! ἀμφιβάλλομεν.

Πλὴν τοῦ σχολείου καὶ τῆς θρησκείας, ἕτερος παράγων δυνάμενος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀνθρώπων τῆς χώρας εἶνε ὁ πολλαπλασιασμός καὶ ἰδίως ἡ ἐπιτυχὴς λειτουργία τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων. Ὡς πρὸς τοῦτο μετὰ χαρᾶς ἀνομολογοῦμεν ὅτι ἡ ἐλευθεριότης τῶν ἰδιωτῶν καὶ ὁ ζήλος φιλοπατριδῶν τινῶν ἀρκετὰ ἐπραξάν μέχρι τοῦδε. Ἀπομένει ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ πρόοδος τῆς γενομένης καλῆς ἀρχῆς. Ἐχει τοῦτο τὸ εἰδικόν πλεονέκτημα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ὅτι τὰ πλουτοῦντα ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τέκνα του δὲν λησμονοῦσι τὴν πατρίδα των. Πολυάριθμα εἶνε τὰ διάφορα καταστήματα καὶ κοινωφελῆ ἰδρύματα τὰ ἐγεργθέντα διὰ τῆς μεγαλοδωρίας ζώντων ἢ θανόντων ὁμογενῶν. Οὕτως, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ Ἐργαστήριον τῶν ἀπόρων γυναικῶν, ἡ Σχολὴ τῶν ἀπόρων παιδῶν τοῦ Παρνασσοῦ, τὸ Ἐφηβεῖον δύνανται νὰ κριθῶσιν ἐφάμιλλα πρὸς τὰ ἐν ἄλλαις χώραις ὁμοειδῆ ἰδρύματα.

Τὸ ἔργον τοῦ Συλλόγου Παρνασσοῦ εἶνε ἰδιαιτέρας μνείας ἄξιον. Ὁ σύλλογος οὗτος, ὁ καλούμενος εἰσέτι «φιλολογικός», εἶ καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐστράφη πρὸς τὰς ἐπιστήμας, τὰς Καλὰς Τέχνας καὶ τὴν φιλοanthropίαν, ἔσχε τὴν εὐτυχῆ ἐμπνευσιν νὰ συναθροίσῃ πεντακόσια φερόικα ἐν Ἀθήναις παιδία, τὰ κερδίζοντα τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐργαζόμενα ὡς ὑποδηματοκαθαριστὰι (λοῦστροι) καὶ ὡς πωλητὰι ἐφημεριδῶν. Ἰδρυσεν χάριν αὐτῶν ἑσπερινὰς σχολὰς, μετὰ διδασκάλων ἐπιμελῶς ἐκλεγομένων μεταξὺ τῶν καλλιτέρων, ἐνθα διδάσκονται καὶ ψιδικὴν προσέτι καὶ γυμναστικὴν. Τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν λίαν εὐχάριστα, τὸ ἔργον δὲ πρόκειται ἐπιτυχῶς νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς ἰδρύσεως ὑπνωτηρίων. Τὰ «παιδιὰ τοῦ Παρνασσοῦ» ἐγένοντο τοιοῦτοτρόπως ὑποδείγματα χρηστότητος καὶ τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐξαιρεῖ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸν κατὰ βᾶθος ἀγαθὸν καὶ εὐκατέρηστον χαρακτήρα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἄξιον μνείας εἶνε καὶ ὁ πρὸ ἐνὸς περίπου ἔτους ἰδρυθεὶς Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων. Ἡ εὐδοκίμησις αὐτοῦ εἶνε ἤδη σημαντικὴ ὅσον καὶ ἀπροσδόκητος. Αἱ ἀξιόλογοι αὐτοῦ ἐκδόσεις εἰς 12^{ον} σχῆμα καὶ ἐξ ἑκατὸν περίπου σελίδων, αἱ δημοσιεύμεναι καθ' ἕκαστον μῆνα, ὧν ἕκαστον ἀντίτυπον τιμᾶται 40 λεπτῶν, σκοπὸν προτίθενται νὰ παρέχῃσι τροφὴν ὑγιᾶ εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ λαοῦ. Ὅθεν ἐξοδεύονται τάντιτυπα κατὰ χιλιάδας. Εὐκατεῖον θὰ ἦτο νὰ δημοσιευθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι καὶ τὰ κείμενα τῶν Ἀγίων Γραφῶν μετὰ σχολίων πρὸς ἀμεσώτερον ἠθικὴν ἐπενέργειαν.

Τὰς αὐτὰς εὐχὰς ποιούμεθα ὑπὲρ τῆς καταβαλλομένης προσπάθειας διὰ τὸν θεσμόν τῆς Κυριακῆς ἀργίας. Τὸ κύριον ταύτης κώλυμα εἶνε ὁ ἐμπορικὸς συναγωνισμός, ὡς συνέθη κατὰ τὴν αὐτὴν περίστασιν καὶ ἐν Κρήτῃ, μετὰ τὴν ἐν αὐτῇ ἰδρυσιν τῆς χριστιανικῆς ἐξουσίας, ὅπου πολλὰ ἐργαστήρια ὀθωμανικὰ ἀργοῦσι κατὰ Παρασκευήν.

[Ἔπεται συνέχεια.]

[Εἰς σελ. 308 στ. 7 ἐξ ἀβλειφίας ἐτέθη ἡ λέξις «κλέπτου» ἀντὶ «ψεύστου», τοῦ ὁποῦ ἡ ἀντίστοιχος γαλλικὴ menteur ὑπάρχει εἰς τὸ πρωτότυπον. Σ. τ. Δ.]

Η ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ¹

[Κατὰ τὸν φιλόσοφον καθηγητὴν τῆς Δωζάνης
H. Lecoultré].

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐν ἕτερον ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον, χωρὶς νὰ ἀποτελῇ οὐσιώδες μέρος τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, εἶνε ἀπολύτως ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀνάπτυξίν τῆς, δίδει δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἀξίαν τῆς καὶ ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἐνότητά τῆς. Πρόκειται περὶ ἀγαθῆς τινος ἰδιότητος ἢ, ὅπως ἐκφράζεται ὁ Ἀριστοτέλης, περὶ ἀρετῆς τινος διανοητικῆς. Εἶνε δὲ αὕτη ἡ φρόνησις, οὐχὶ ὁμως ὑπὸ τὴν συνήθη καὶ γενικὴν αὐτῆς σημασίαν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μερικὴν ἐκείνην, τῆς ὁποίας κάμνει χρῆσιν καὶ ἡ ἀγία Γραφή ἐν τῷ χωρίῳ «Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις». Ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην δὲν θὰ ἐταράττομεν τὴν συνειδησίμ μας ἀποδίδοντες τὴν ἰδιότητα ταύτην καὶ εἰς ἕνα κλέπτῃν. Ὁ λόγος εἶνε ἀπλοῦστατος. Φρόνιμος κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη δὲν εἶνε μόνον ὁ ἀγαθὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις γνωρίζει τὸ συμφέρον του καὶ δύνανται νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ λέξις φρόνησις εἶνε εἰδικόν τι προτέρημα, ἰδιότυπα ἰκανότης τῆς διανοίας, δι' ἧς ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος εὐρίσκει τὰ κατάλληλα μέσα πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ του. Ἄλλ' ἰδιότης τόσον πολὺτιμος δὲν δημιουργεῖται οὔτε μεταδίδεται δι' ἀπλῆς διδασκαλίας. Ἡ διδασκαλία μορφώνει σοφοὺς καὶ φιλοσόφους, παρέχει εἰς τὸ πνεῦμα τὴν ὑψηλότεραν θεωρητικὴν μόρφωσιν καὶ καθιστᾷ αὐτὸ κάτοχον τῶν ὑψίστων ἀγαθῶν, δὲν δημιουργεῖ ὁμως ἄνθρώπους φρονίμους καὶ πρακτικούς. Δύνανται τις νὰ εἶνε μέγας σοφὸς ἢ ἔξοχος φιλόσοφος, χωρὶς ὁμως νὰ εἶνε διὰ τοῦτο καὶ πολὺ φρόνιμος. Μαρτυροῦσι περὶ τούτου δύο προφανεῖς ἀντιπρόσωποι τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ὁ Ἀναξαγόρας καὶ ὁ Θαλῆς. Κατὰ Διογένην τὸν

¹ Τέλος ἴδε σελ. 324.

Λαέρτιον, ὁ μὲν Ἀναξαγόρας ἐπώλησε τὴν πατρῶαν περιουσίαν καὶ παρήτησε τὴν πολιτικὴν, ὅπως παραδοθῆ ἡσύχως εἰς τὴν μελέτην· ὁ δὲ Θαλῆς ἐπέσε ποτε ἐντὸς τάφρου, ἐνῶ παρῆτρε τὸς ἀστέρας, διὸ καὶ ὁ Λαφονταῖνος εἶπε περὶ αὐτοῦ· «πτωχὸν ζῶν, ἐνῶ μόλις δύνασαι νὰ ἴδῃς τοὺς πόδας σου, ζητεῖς νὰ ἀναγνώσῃς ὑπὲρ ἁνῶ τῆς κεφαλῆς σου».

Ἡ φρόνησις συνίσταται εἰς σειρὰν τινα γνώσεων, αἵτινες χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ μετριάσωσι καὶ κανονίσωσι τὰς ἐπιθυμίας μας. Αἱ γνώσεις δ' αὐταὶ καθόλου εἶπεν δὲν ἔχουσι τίποτε συστηματικόν, εἶνε λεπτολόγοι, ἀναφέρονται εἰς ἰδιόζοντα ἀντικείμενα καὶ κυρίαν καὶ ἄμεσον πηγὴν ἔχουσι τὴν πείραν. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, πολὺ ὀλίγον θὰ ἐχρησίμευσεν εἰς ἕνα ἱατρὸν νὰ γνωρίζῃ ὅτι τὰ ἐλαφρὰ κρέατα εἶνε εὐπεπτα καὶ ὑγιεινά, ἐὰν ἡγνοῖ ποῖα εἶνε τὰ ἐλαφρὰ κρέατα. Θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ ἀγνοῖ τὴν γενικὴν ἀρχὴν, καὶ νὰ γνωρίζῃ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ πείρα δύνανται νὰ διδάξῃ ἕκαστον, νὰ γνωρίζῃ π. χ. ὅτι τὰ πουλερικὰ εἶνε κρέας ἐλαφρὸν καὶ ὑγιεινόν. Ὁ ἐνάρετος λοιπὸν ἄνθρωπος ὁμοιάζει πρὸς ἱατρὸν· ζητεῖ τὰ χρήσιμα μέσα πρὸς ἐπίτευξιν σκοποῦ τινος, οἷον τῆς δόξης· ἀλλ' ἡ ἐπίτευξις τούτου οὔτε εὐκολος εἶνε, οὔτε τοῦ τυχόντος. Ἐν ἐλλείψει μεγάλης ἀτομικῆς πείρας ἔχει ἀνάγκην μεγάλης προσοχῆς εἰς τὰς συμβουλάς τῶν πεπειραμένων ἀνδρῶν καὶ πρὸ πάντων ἔχει ἀνάγκην ἐμβριθοῦς παρατηρήσεως τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν· διότι καὶ οἱ φρονιμώτεροι, μὴ ὄντες πάντοτε οἱ ἐπιτηδειότεροι εἰς τὸ νὰ διατυπῶσι τοὺς κανόνας τοὺς διευθύνοντας τὴν ἀγωγὴν των, δύνανται νὰ πλανῶσι τοὺς ἀπείρους καὶ ἀρχαίους, τοὺς μὴ δυναμένους νὰ ὑποβάλλωσιν εἰς ἔλεγχον τὰ ὑψηλότερα καὶ ἐπαγωγότερα παραγγέλματα.

Γ'

Ὅσον δύσκολος καὶ ἂν εἶνε ἡ ἀρετὴ, εἶνε φανερόν, ὅτι εἰς πολλοὺς εἶνε ἐφικτή. Δύσκολον εἶνε νὰ εὕρῃ τις τὸ ἀγαθόν, δυσκολώτατον δὲ νὰ πραγματώσῃ τις αὐτὸ μετὰ καρτερίας, ὥστε εἰς οὐδένα νὰ μὴ ζητῆ τις τὸ τέλειον. Ὁ ὀρθὸς νοῦς θεωρεῖ εὐτυχῆ πλοῦν ἐκεῖνον, καθ' ὃν τὸ πλοῖον δὲν ὑπέστη εἰμὴ μικρὰν τινα βλάβην, καὶ ἡ δικαιοσύνη θέλει νὰ μὴ κατακρίνῃ τις ἐκεῖνον, ὅστις δὲν ἀπομακρύνεται πολὺ τῆς εὐθείας ὁδοῦ. Ὑπάρχουσι λοιπὸν ἄνθρωποι ἐν Ἑλλάδι, οἵτινες δὲν ἀπεμακρύνθησαν πολὺ ταύτης. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἐποψίν δύνανται τις νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἠθικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμπειρικὴν ἠθικὴν. Αὕτη διδάσκει τὸν ἐμπειρισμὸν καὶ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐμπειρισμοῦ. Τὸ δὲ άτομον, ἵνα μάθῃ νὰ διευθύνῃ ἑαυτό, ὀφείλει νὰ αὐξάνῃ τὸν θησαυρὸν τῶν ἐμπειριῶν του, καὶ αὐτὸς ὁ ἠθογράφος καταφεύγει

εἰς τὴν πείραν, ὅπως δώσῃ εἰς τοὺς μαθητάς του ἰδέαν τινὰ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ὑπαρξὶς τοῦ ἐναρέτου εἶνε πολὺ βεβαίωτέρα ἢ ὁ γενικὸς ὀρισμὸς τῆς ἀρετῆς· φαίνεται ὅτι ὁ Ἑλλην φιλόσοφος δὲν ἔχει ἢ νὰ κρούσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἱστορίας τῆς πατρίδος του, ὅπως ἐξέλλωσι λεγεῶνες ἐναρέτων ἀνδρῶν.

Ὁ Ἀριστοτέλης παρέδωκεν εἰς ἡμᾶς τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἵτινες ἐχρησίμευσαν ὡς πρότυπον τῆς εἰκόνας τοῦ μεγαλοψύχου· τοιοῦτοι πρὸ πάντων εἶνε ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Λύσανδρος. Ἡ μεγαλοψυχία των, ἥτις συνίστατο εἰς τὴν ἄκραν μετριοπάθειαν τῆς ψυχῆς ἐν τῇ εὐτυχίᾳ καὶ τῇ δυστυχίᾳ, ἐφαίνετο εἰς αὐτὸν ἀνωτέρα ἐκείνης τοῦ Ἀχιλλέως ἢ τοῦ Αἰάντος ἢ τοῦ Ἀλκιβιάδου, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ δείξωσι τὸ μεγαλεῖόν των ἐν τῇ ἐκδικήσει. Ὁ φιλόσοφος ἀναφέρει ἐπίσης τὸν μέγαν ἄνδρα, ὅστις εἶνε κατὰ τὴν γνώμην του ὁ τύπος τῆς φρονήσεως, καὶ οὗτος εἶνε ὁ Περικλῆς. Παρατηρήθη δὲ ὅτι ἡ φρόνησις κατέχει ἐν τῇ ἠθικῇ τοῦ Ἀριστοτέλους σπουδαιότεραν θέσιν τῆς μεγαλοψυχίας. Ἐὰν ἡ μεγαλοψυχία κατ' αὐτὸν εἶνε τὸ κόσμημα ὅλων τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, ἡ φρόνησις εἶνε ὁ ἀπαραίτητος ὄρος τούτων καὶ ὁ κυβερνήτης καθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς πράξεις. Δὲν ἀπομακρυνόμεθα λοιπὸν τοῦ ἡμετέρου ἀντικειμένου σκιαγραφοῦντες τὴν εἰκόνα ἐνὸς ἱστορικοῦ προσώπου κατὰ τὰς ἐνδείξεις τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ὁ Περικλῆς καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτῷ εἰσιν οἱ κατ' ἐξοχὴν φρόνιμοι, καθόσον γνωρίζουσι νὰ διακρίνωσιν ὅ,τι εἶνε καλὸν δι' ἑαυτοὺς καὶ διὰ τοὺς ἄλλους ἐν γένει ἀνθρώπους· διὸ καὶ θεωροῦμεν αὐτοὺς ὡς τοὺς ἀληθεῖς ἀρχηγούς τοῦ οἴκου καὶ τῆς πολιτείας. Τὸ ὄνομα φρόνιμος τεθὲν οὕτως δὲν εἶνε τοῦ τυχόντος· τούναντίον παριστᾷ εἰς βαθμὸν ὅπως ἐξαιρετικόν τοὺς χαρακτήρας τῆς ἀρετῆς, οἷον τὴν ὀρίζει ὁ Ἀριστοτέλης. Καὶ πρῶτον ὁ Περικλῆς ἐδρεψε τὰς δάφνας τῆς ἀρετῆς ταύτης, δι' ἧς ἀναγνωρίζει τις τὸν ἐνάρετον μᾶλλον παντὸς ἄλλου διακριτικοῦ σημείου. Δὲν εἶνε μετρία τύχη νὰ δεσπόζῃ τις τῶν συμπολιτῶν του ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ μέχρι τέλους σχεδὸν τοῦ σταδίου του. Καὶ ἡ εὐτυχία αὕτη ὑπῆρξεν ὁ κληρὸς τοῦ Περικλέους. Ὑπέμεινε οὗτος τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, καθὼς ἐκείνας τῆς Ἀσπασίας, καὶ ἠδυνήθη νὰ διαθέσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἐν καιρῷ πολέμου καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης τοὺς πόρους δημοκρατίας ἀεικινήτου καὶ ζηλοτύπου πρὸς πᾶσαν ὑπεροχὴν. Ὑπέταξε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ὀλόκληρον τὴν πόλιν ὡς ἐὰν εἶχε σφετερισθῇ τὴν τυραννίαν, καὶ οἱ ποιεῖται τὸν παρέβαλον πρὸς τὸν Ὀλύμπιον Δία.

Ὅλη αὕτη ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τοῦ Περικλέους, αἵτινες ὁσημέραι ἠύξανον, ὀφείλονται εἰς

τάς ἐξόχους ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφεραν εἰς τὴν πατρίδα του καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνθρωπότητα. Αἱ Ἀθηναῖοι τότε ὑπέταξαν τοὺς ἀρχαίους συμμάχους των καὶ δὲν εἶχον πλέον ἐπί τινα χρόνον ἀντίζηλον μεταξύ τῶν ἐλληνικῶν πόλεων. Ἄλλ' αἱ μεγάλαί πράξεις, τὰς ὁποίας κατώρθωσε, δὲν ὠφέλησαν μόνον τὰς Ἀθήνας αἱ συνέπειαι αὐτῶν ὑπερέβησαν τὰ ὅρια τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου. Διασώσας τὴν ζωὴν τοῦ φιλοσόφου Ἀναξαγόρου, τοῦ προδρόμου τούτου τοῦ Σωκράτους, ἀνεγείρας τὰ Προπύλαια καὶ τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο Πάνθειον, τὸ πλήρες ἐντός καὶ ἐκτός ἀγαλμάτων τοῦ Φειδίου, δὲν συνετέλεσε τὰ μέγιστα ὁ Περικλῆς εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ πνευματικὸν ἔδαφος ὁλοκλήρου τῆς πεπολιτισμένης ἀνθρωπότητος;

Ἐὰν δ' ἐπέτυχε καταπληκτικῶς εἰς τὰς λαμπράς αὐτοῦ ἐπιχειρήσεις, εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἔνθεν μὲν ἐξαίρετικὴ συνδρομὴ περιστάσεων, ἔνθεν δὲ ἡ εὐφυΐα αὐτοῦ, ἡ τόλμη καὶ ἡ δεξιότης. Γεννηθεὶς κατὰ τὴν ὠραιότεραν ἐποχὴν τῶν Ἀθηναίων ἐξ οικογενείας διακεκριμένης διὰ τε τὴν θέσιν τῆς καὶ τὰς παραδόσεις τῆς, ἦτο πεποικισμένος ὑπὸ τῆς φύσεως ὑπ' ὄλων τῶν προτερημάτων, δι' ὧν καθίστατο ἱκανὸς νὰ ὑπομένῃ πάντα πόνον σωματικὸν καὶ πνευματικόν. Ζωηρὸς, ἐνεργητικὸς, γόνιμος εἰς ἰδέας, ἀλλ' ἐγέμυθος καὶ κρυφίνους* φιλοδοξῶν εἰς τὸ νὰ καλλιεργῇ τὸ πνεῦμά του διὰ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ διαθέτῃ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν ἀνθρώπων τὴν πνευματικὴν ὑπεροχὴν, ἣν ἡ σπουδὴ εἶχεν ἀναπτύξει εἰς αὐτόν.

Ἄπαν τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ στάδιον φέρει τὸν τύπον τῶν δύο ἀρετῶν, τὰς ὁποίας ὁ Ἀριστοτέλης θέτει ὑπεράνω πασῶν τῶν λοιπῶν, τῆς μεγαλοψυχίας καὶ τῆς φρονήσεως. Ἦτο ἄξιος μεγάλων τιμῶν, ἀλλὰ μακρὰν ἀπορρίπτων πᾶσαν ψοφοδεῆ μετριοφροσύνην, ὑπερηφάνως παρέσκε αὐτὸν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα, καὶ εὕρισκε τὰς πράξεις αὐτοῦ πολὺ ἀνωτέρας τῶν ἀνδραγαθημάτων τοῦ βασιλέως τῶν βασιλείων τῆς ἡρωϊκῆς Ἑλλάδος. Τοὺς κατ' αὐτοῦ δὲ γογγυσμούς καὶ τὴν δυσἀρέσκειαν τῶν συμπατριωτῶν του ἐδύνατο νὰ καταπαύῃ διὰ τῆς δυνάμεως καὶ παρρησίας τοῦ λόγου. Οὕτω ποτὲ ἐννοήσας τὴν κατ' αὐτοῦ ὀργὴν τῶν ἔρριψε κατ' αὐτῶν τοὺς προκλητικοὺς τούτους λόγους: «Καὶ τοὶ ἐμοὶ τοιοῦτω ἀνδρὶ ὀργίζεσθε ὅς οὐδενὸς οἶσμαι ἦσσαν εἶναι γνῶναι τε τὰ δέοντα καὶ ἐρμηνεύσαι ταῦτα, φιλόπολις τε καὶ χρημάτων κρείστων».

Ἡ φρόνησις τοῦ Περικλέους εἶνε θαυμασιώτερα τῆς μεγαλοψυχίας. Εἰς ἡμᾶς ἐμφανίζεται ὡς πολιτικὸς ἀνὴρ ἀγγινοῦστατος, πλουσιώτατος εἰς τὰ μέσα καὶ ἡκιστα δεισιδαίμων ἐν τῇ χρήσει αὐτῶν. Εἶνε ὁ Ὀδυσσεὺς τῆς ἱστορικῆς

Ἑλλάδος οὐχ ἦσσαν ἡ ὁ Ἀγαμέμνων αὐτῆς. Φύσις ἐξόχως ἀριστοκρατικὴ, πεπεισμένος περὶ τῆς πολιτικῆς ἀνικανότητος τοῦ ὄχλου καὶ περὶ τῶν ὑπερόχων δικαιομάτων, τὰ ὁποῖα παρέχει ὑψηλὴ ἀνατροφή, κατενόησεν, ὅτι ἡ δημοκρατία ἦτο ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἀθηναίους. Ὑπερέστησεν ἀνευδοιάστως τὴν μερίδα τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν θιασωτῶν τῆς ἀρχαίας ὀλιγαρχίας καὶ ἀρεσκόμενος εἰς τὸ νὰ ἐξασκῇ τὴν ὑπερτάτην ἐξουσίαν, ἐφυλάχθη ἀπὸ τοῦ νὰ συσσωρεύσῃ τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας, ἣ νὰ ἀντιποιηθῇ νέου τινὸς τίτλου, ὅστις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξαγριώσῃ τὸ εὐερέθιστον τοῦ ὄχλου. Μέγας ἀνὴρ ἐν πολέμῳ, ἤξευρεν ὁμῶς νὰ ἀγοράζῃ τὴν εἰρήνην ὅσάκις εὕρισκετο εἰς δυσμενεῖς περιστάσεις ὅπως ἀναλάβῃ τὸν ἀγῶνα.

Ἡ παντοειδὴς αὐτοῦ ἐλευθεριότης καὶ φιλοδωρία ἦτο τὸ κύριον μέσον, εἰς τὸ ὁποῖον ἡ φρόνησις του κατέφευγε. Μετεχειρίζετο δὲ ταύτην καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐκτός, καὶ εἰς αὐτὴν ἀναμφιβόλως ὠφείλετο μέγα μέρος τῆς δυνάμεώς του. Μὴ ἀρκούμενος νὰ ὀρίζῃ μισθοὺς δι' ὅλας τὰς δικαστικὰς καὶ πολιτικὰς ὑπηρεσίας, εἰς ἃς ὁ λαὸς ὑπεβάλλετο ἐκπαλαί χωρὶς νὰ ἀντιποιῆται ἀμοιβῆς, ὠρισε χρηματικὰς παροχὰς διὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν, ὅπως μὴδεὶς στερῆται τῶν μέσων τοῦ νὰ διέλθῃ ταύτας εὐαρέστως καὶ νὰ ἀπολαύσῃ πολυτελεστέρας τροφῆς. Οὕτω διαχειριζόμενος τὰ κοινὰ ὑπὲρ τῶν συμπολιτῶν του συνέτριψε τὴν δύναιμιν τοῦ Κίμωνος καὶ τῶν ἄλλων πλουσιῶν ἀριστοκρατικῶν, τῶν ὁποίων τὰ δῶρα ἦσαν εὐτελέστερα καὶ ταπεινωτικά. Ἄλλ' οὕτω πάλιν περιεκυκλώθη ὑπ' ἀνθρώπων μετρίων, ἐφυγάδευσε τοὺς ἀνεξαρτήτους χαρακτήρας καὶ κατέστησε τοὺς Ἀθηναίους ὀκνηροὺς, φλυάρους καὶ ἀπλήστους. Ἡ κρίσις αὕτη δὲν εἶνε νεωτέρου τινός, ἀλλὰ τοῦ Πλάτωνος παρὰ τῷ Γοργίᾳ. Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης δὲν φαίνεται ἐπιδοκιμάζων τὰς τοιαύτας φιλοδωρίας αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς, ἀλλ' ἀναμφιβόλως παραβλέπει καὶ συγχωρεῖ ταύτας ἕνεκεν τῶν λαμπρῶν πολιτικῶν ἀποτελεσμάτων των, ἐπόμενος τῇ ἀρχῇ του, ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ζητῇ τις παρὰ τῶν θνητῶν τὸ τέλειον, οὐδὲ νὰ ὀνειδίζῃ τις ἐκεῖνον, ὅστις ὀλίγον μόνον ἀπομακρύνεται τῶν κανόνων τοῦ ἀγαθοῦ.

Ὅπως καὶ ἂν κρίνῃ τις τὰς πράξεις ταύτας, εἶνε βέβαιον ὅτι τὸ στάδιον τοῦ Περικλέους ὑπῆρξε λαμπρόν, ἂν καὶ οἱ ὅροι τῆς ἠθικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς, εἶνε πολὺ κατώτεροι, καθόσον ἡ ἠθικὴ ἐκεῖνων ἦτο ἐμπειρικὴ ἠθικὴ, ὁποῖα ἦτο ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὅστις, ὡς εἶδομεν, μεγίστην ἠθικὴν ἀξίαν ἐδίδεν εἰς τὰς πράξεις τῆς φρονήσεως καὶ τῆς μεγαλοψυχίας.

Ἐν Σέρφω

Δ. ΜΑΡΙΝΟΣ

Γ Ν Ω Μ Α Ι ΠΑΛΑΙΩΝ ΚΑΙ ΝΕΩΝ

Ἡ ἐλευθερία εἶναι πτερωτὴ· εὐκόλα ἀναπετᾷ καὶ φεύγει τὰ ἔθνη, ὅταν τὰ ἔθνη δὲν φροντίσουν νὰ τὴν δέσωσι μετὰ τὰς ἀλύσεις τῆς ἱερᾶς εὐνομίας.

Ἀδαμάντιος Κοραῆς

Ἡ ὑγεία ἐξαγτᾶται πολὺ μᾶλλον ἐκ τῆς διαίτης καὶ τῶν ἐξεων ἡμῶν ἢ ἐκ τῶν φαρμάκων. Δὲν θὰ ἔχωμεν δὲ συχνὰ χρειαίαν φαρμάκων, εἰάν συμμορφωθῶμεθα πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ὑγιεινῆς.

Τζῶν Λούμποκ

Διὰ τὸ νὰ ἐκτιμῶμεν ἀκριδῶς τὰς ἀρετὰς ἑνὸς ἔθνους, δὲν ἀρκεῖ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς μεγάλους μόνον ἄνδρας του· πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ὁποῖος εἶνε ὁ ἐπικρατῶν χαρακτήρ τοῦ λαοῦ ἐν γένει.

Σμάιλε

Α Ν Α Λ Ε Κ Τ Α

ΜΑΘΗΤΗΣ ΑΓΓΛΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Εἷς ἐργάτης 35 ἐτῶν ἡλικίας εἰς τὸ Ἰσλινγκτον παρὰ τὸ Λονδίον ἔπεσεν ἀπὸ μίαν γέφυραν διὰ τὸ πνιγῆ. Ἐν παιδίον μόλις δεκαεξὲς ἐτῶν τὸν εἶδε. Δὲν χάνει καιρὸν, ἀραιρεῖ τὸν ἐπενδύτην του καὶ πίπτει κατόπιν του νὰ τὸν σώσῃ.

Ἄς ἀκολουθήσωμεν τὸ παιδίον τοῦτο εἰς τὸν Ἀγγλον πταισματοδίκην, ὅπου ἐκλήθη ὡς μάρτυς διὰ τὸ βεβαιώσῃ τὸν θάνατον τοῦ ἐργάτου.

— Ἀπὸ τί ὕψος ἔπεσες; τὸν ἐρωτᾷ ὁ δικαστής.

— Ὑψος εἴκοσι ποδῶν ἀπὸ τὴν γέφυραν.

Ὅταν ἔπεσεν εἰς τὸ ὕδωρ ἐβυθίσθη τρις διὰ τὸ ἀνεύρη τὸν πνιγμένον χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Ἐξηντηλέμενος καὶ μὴ ἀντέχων ἐξέρχεται εἰς τὴν ξηρὰν, ἀραιρεῖ ὅλα τὰ ἐνδύματά του μετὰ ἀστραπιαίαν ταχύτητα καὶ πίπτει ἐκ νέου. Λέγουν μερικοὶ θεαταὶ ὅτι διακρίνουν τὸν πνιγέντα πλέοντα εἰς τὴν ἐπιράνειαν. Κολυμβᾷ μέχρι τοῦ μέρους ἐκεῖνου καὶ βλέπει ὅτι ἦτο τὸ πτώμα σκύλου. Ἐπιστρέφει εἰς τὴν γέφυραν, βυθίζεται ἐκ νέου καὶ εὕρισκει τὸν πνιγέντα εἰς τὸν βυθόν, ἔχοντα ἐστραμμένον τὸ πρόσωπόν του εἰς τὸν βόρβωρον.

Ἄς πταισματοδίκης. Καὶ τότε τί ἔκαμες;

Τὸ παιδίον. Ἐχώθηκα ἀπὸ κάτω του καὶ τὸν ἐσπρωξά πρὸς τὰ ἐπάνω.

Ἄς πταισματοδίκης. Καὶ ποῦ ἔμαθες νὰ κάμνης αὐτὰ τὰ πράγματα;

Τὸ παιδίον. Εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον.

Κατόπιν διηγήθη πῶς τὸν ἔφεραν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐπειδὴ οἱ παριστάμενοι ἤρχισαν νὰ τὸν περιστοιχίσουν ὅλοι μαζὶ μετὰ τὴν ἐλπίδα νὰ τὸν ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ζωὴν, αὐτὸ τοὺς ἠμπόδισε.

Ἄς πταισματοδίκης. Διατί;

Τὸ παιδίον. Εἰς τὸ σχολεῖον ἔχω μάθῃ τί πρέπει νὰ κάμνωμεν εἰς τοιαύτας περιστάσεις καὶ ἐγὼ

ἤξευρα καλύτερα αὐτὸ ἀπὸ ὅλους ὅσοι εἶχαν περιτριγυρίσῃ τὸν πνιγμένον.

Ὁ ἐργάτης ἐδείκνυεν ἀκόμη σημεῖα ζωῆς καὶ τὸ παιδίον ἤρχισε νὰ δοκιμάζῃ τὴν τεχνητὴν ἀναπνοήν, ὡς νὰ ἦτο τέλειος ἱατρός. Ἀλλὰ ὁ δυστυχῆς πνιγμένος δὲν συνήρχετο, διότι δὲν ἠδύνατο νὰ σύρουν τὴν γλῶσσάν του ἐξω διὰ τὸ νὰ δυνθῆ νὰ ἀναπνεύσῃ.

Ἄς πταισματοδίκης. Καὶ ποῦ ἔμαθες τὴν τεχνητὴν ἀναπνοήν;

Τὸ παιδίον. Καὶ αὐτὸ εἰς τὸ σχολεῖον.

Πρῶτος ὁ πταισματοδίκης καὶ ὅλοι οἱ παρευῆτες ἐπευφήμησαν τὸ παιδίον, τὸ δὲ δικαστήριον τὸ ἐσύστησεν εἰς τὴν Βασιλικὴν Φιλάνθρωπον Ἐταιρείαν διὰ τὸ νὰ τῷ ἀπονεύμῃ μετὰλλιον ἀνδρείας.

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

Σύλλογος κατὰ τῶν βλασφημῶν.

Εἰς Ἑλβετίαν ἰδρύθη ἐσχάτως Σύλλογος πρὸς τιμωρίαν τῶν βλασφημούντων. Λειτουργεῖ δὲ ὡς ἐξῆς: Εὐθὺς ὡς ἀνθρωπὸς τις τοῦ ὄχλου ἐμπομίσῃ βλασφημίαν, ἐμφανίζεται ἀμέσως ἐν μέλος τοῦ συνδέσμου καὶ ἐγγχειρίζει εἰς τὸν βλάσφημον χαρτίον ἔντυπον, τὸ ὁποῖον πεῖθεται ὁ παραλαμβάνων νὰ ὑπογράψῃ. Ὑπάρχει δὲ ἐντὸς αὐτοῦ ὑποχρέωσις νὰ μὴ βλασφημήσῃ ὁ ὑπογράφων ἐπὶ ὀρισμένον διάστημα χρόνου ἐπὶ ποινῇ ἐλαφροῦ προστίμου ἀπειρουμένου εἰς φιλανθρωπικὸν σκοπόν. Φαίνεται ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη δὲν ἔμεινεν ἀτελέσφορος ἐν Ἑλβετίᾳ, ὅπου 40,000 τοιαῦτα δελτάκια διενεμήθησαν ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν.

Ὁδοντοϊατρικὴ καὶ μουσικὴ.

Πρὸ τινῶν μηνῶν Γάλλος ὀδοντοίατρος ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν ἱατρικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Παρισίων νέαν μέθοδον τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ὀδόντων. Ἡ ἐγγείρησις αὕτη, ἣτις εἶναι συνήθως ἀρκετὰ δυσάρεστος, θὰ ἐκτελεθῆται ὄχι μόνον ἀνευ πόνου, ἀλλὰ μετ' εὐχαριστήσεως καὶ ἰδίως δι' ἐκείνους, ὅσοι εἶνε θιασῶται τῆς Μελπομένης. Ἡ χρῆσις τῆς μουσικῆς ἐν τῇ ὀδοντοϊατρικῇ δὲν εἶναι πρωτοφανής. Ἐκπαλαί, καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς ἐποχῆς Λουδοβίκου τοῦ ΙΔ', ἡ ἐξαγωγή τῶν τραπεζιτῶν ἐγένετο δημοσία ὑπὸ πλανοδίων πρακτικῶν ὀδοντοίατρῶν ὑπὸ τοὺς ἤχους τυμπάνων καὶ σαλπίγγων. Ἀλλ' ἡ ἀνακοινωθείσα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν μέθοδος εἶνε καθαρῶς φυσιολογικὴ καὶ μᾶλλον σύμφωνος ὑπὸ ἐπιστημονικῆν ἐποψίαν πρὸς τὰς προόδους τῆς ἱατρικῆς. Ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γαλλίᾳ οἱ ὀδοντοίατροι μεταχειρίζονται δι' ἀναισθησίαν τῶν ὀδόντων τὸ πρωτοξείδιον τοῦ Ἀζώτου, τὸ ἀέριον, ὅπερ φέρουν τὸ ὄνομα gaz hilarant, τουτέστιν ἀέριον χαίδρον ποῖον, ἀέριον ἱλαρὸν, ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ ἐξεγείρῃ τὰς ἰδέας τοῦ ἐγκαθάλου, ἐφ' οὗ ἐπιδρᾷ ἀναισθητικῶς. Προσθέτοντες λοιπὸν εἰς τὸ ρηθὲν ἀέριον καὶ τινὰς μουσικοὺς ἤχους συμπληρούμεν οὕτως εἰπεῖν τὴν στιγμιαίαν ἐκείνην ψυχικὴν εὐτυχίαν τοῦ

πάσχοντος, ούτινος ὁ ὕπνος γέμει μελωδικῶν ὀνειρών. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ καθ' ἣν οἱ πνεύμονες πληροῦνται ἐξ ἀτμῶν ὑποφόρων, τὰ ὄσα, εὐρισκόμενα εἰς συγκοινωνίαν μετὰ τοῦ φωνογράφου, δέχονται ἀρμονικὰ κύματα καὶ οἱ ὀδόντες ἀποσπῶνται ὑπὸ τοὺς γλυκεῖς φθόγγους ἐκλεκτῆς μουσικῆς συνθέσεως.

Σκύλος χρηματοφάγος.

Ἐσχάτως παρουσιάσθη εἰς τὸ ταμεῖον τῆς αὐτοκρατορικῆς Τραπεζῆς τῆς Γερμανίας ἔμπορος ἐκ Λόνδεσβεργ, ὅστις παρουσίασε τὰ λείψανα τραπεζογραμματίων ἀξίας 10,000 μάρκων καὶ ἐζήτησε νὰ πληρωθῇ. Τὸ ποσὸν ἐπληρώθη πράγματι, διότι οἱ ἀριθμοὶ ἦσαν ἀκόμη ὄρατοί. Ἴδου τί εἶχε συμβῆ. Ὁ μικρὸς σκύλος τοῦ ἐμπόρου εἶχεν εἰσέλθῃ κατὰ τύχην εἰς τὸ χρηματοκιβώτιον, ὅπερ εὔρεν ἀνοικτὸν. Ἐγκλεισθεὶς ἐντὸς τοῦ χρηματοκιβωτίου ὁ σκύλος ἔμεινεν ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας, διότι ἐν τῷ μεταξῷ ὁ ἔμπορος ἐταξείδευεν. Ὅταν ἐπανῆλθεν εὔρε τὸν σκύλον νεκρὸν ἐντὸς τοῦ χρηματοκιβωτίου. Τὸ δυστυχὲς ζῶον βασανισθὲν ὑπὸ τῆς πείνης εἶχε καταφάγῃ μὲγα μέρος τῶν τραπεζογραμματίων.

Σπαρτιατικὴ Σχολή.

Εἰς τὴν πόλιν Σέλιγκεν τῆς Ἀγγλίας λειτουργεῖ σχολή, τῆς ὁποίας οἱ μαθηταὶ ἐνδύονται καὶ διαγρῶσιν ἐντελῶς κατὰ τὰ ἔθη τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν. Ἡ σπαρτιατικὴ αὕτη σχολή διευθύνεται ὑπὸ τινος καλουμένου Ρίγγελε. Οἱ τρόφιμοι φοροῦν ἀπλοῦν, μαλακὸν καὶ ἄνευ χειρῶν χιτῶνιον μετὰ ζώνης εἰς τὴν μέσην. Περιπατοῦν καὶ ἐν καιρῷ χειμῶνος ἀσκεπεῖς καὶ ἀνυπόδητοι καὶ ἀντὶ ὑποδημάτων φοροῦν ξυλίνας ἐμβάδας. Καθ' ὅλον τὸ ἔτος φοροῦν τὴν αὐτὴν ἐνδυμασίαν, δηλαδὴ τὸν χιτῶνα, τὴν ζώνην καὶ τὰς ξυλίνας ἐμβάδας. Ἡ τροφή εἶνε ὅσον δύναται τις νὰ φαντασθῇ ἀπλή. Πρὸς τοῦτους αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις εἶνε συχνόταται. Ὁ ἰδιόρρυθμος διευθυντὴς τῆς σχολῆς ταύτης Ρίγγελε ἐφήρμοσε τὸ σπαρτιατικὸν σύστημα ἔχει πρὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἐκπληκτικά. Οἱ τρόφιμοί του διακίμενον εἰς τὴν σχολὴν μέχρι τῆς ἡλικίας καθ' ἣν στρατολογοῦνται, θεωροῦνται δὲ οἱ ἀριστοὶ μεταξῷ ὄλων τῶν νεοσυλλέκτων τοῦ στρατοῦ. Ὁ Ρίγγελε εἶνε ἐνθουσιασμένος ἐκ τῆς λαμπρᾶς ἐπιτυχίας τοῦ σπαρτιατικοῦ συστήματος, προτίθεται δὲ νὰ ἰδρύσῃ καὶ παρθενικογυμνασίον πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτοῦ εἰς τὰ κοράσια.

Οἱ ἀγρόμαστοι ἐν Γαλλίᾳ.

Δι' ἐγκυκλίου, τὴν ὁποίαν εἰς τοὺς νομάρχας τοῦ κράτους ἀπευθύνει ὁ ἐπὶ τῆς παιδείας ὑπουργὸς τῆς γαλλικῆς Δημοκρατίας, διαπιστοὶ ἐν πρώτοις ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν ἀγρομαστῶν ἐν Γαλλίᾳ ἠλαττώθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς 4. 7⁰/₁₀₀ διὰ τοὺς ἀνδρας καὶ εἰς 7. 2⁰/₁₀₀ διὰ τὰς γυναίκας, ἐνῶ πρὸ τριακονταετίας ἀνῆρχετο εἰς 25⁰/₁₀₀ διὰ τοὺς ἀνδρας καὶ εἰς 37. 7⁰/₁₀₀ διὰ τὰς γυναίκας. Παρατηρεῖ ἐν τούτοις ὁ ὑπουργὸς ὅτι ὁ περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐκπαιδεύσεως νόμος τοῦ 1882 ἐν μέρει μόνον

μέχρι τοῦδε ἐφηρμόσθη. «Ἐπειδὴ, προσθέτει ὁ ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ὑπουργός, εἰς τινὰς περιστάσεις αἱ σχολικαὶ ἐπιτροπαὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαιρηθῶσιν ὅτι ἡ ἀνεπαρκὴς εἰς τὰς σχολὰς φοίτησις δὲν προέρχεται ἀποκλειστικῶς ἐκ τῆς ἀκηδίας τῶν οἰκογενειῶν, ὅτι δὲ καὶ ἄλλαι παρεμβάλλονται αἰτίαι, ὡς τὸ μεμακρυσμένον ἢ τὸ ἐλαττωματικὸν τῶν σχολικῶν κτιρίων, προσκαλεῖσθε νὰ ἐπιστήσετε ἐπὶ τούτων τὴν ἡμετέραν προσοχὴν καὶ νὰ ἐπιζητήσετε τὰ μέσα τῆς θεραπείας τοῦ κακοῦ τούτου. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ τούτου ἔτους θὰ μοὶ διακιδάσετε ἔχθεσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐνεργείας σας, σημειοῦντες τοὺς δήμους, ὅπου αἱ ἐδηγίαι ὑμῶν ἐξετελέσθησαν. Ἡ δημοκρατικὴ θεωρεῖ καθήκον τῆς νὰ θέτῃ τέρμα εἰς κατάστασιν ζημιούσαν τοὺς καρπούς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ ἔργου τῆς χώρας. Ἀρ' ἐτέρου ὅμως οἱ διδάσκαλοι ἀμφοτέρων τῶν φύλων πρέπει νὰ εἶνε πεπεισμένοι ὅτι ἡ δέουσα εἰς τὰς σχολὰς φοίτησις ἐξαρτᾶται κατὰ μὲγα μέρος ἀπὸ τὰς προσωπικὰς αὐτῶν ἐνεργείας. Ὁ διδάσκαλος ὁ γινώσκων νὰ κατακτᾷ τῶν παιδίων τὴν συμπάθειαν καὶ νὰ ἐμπνέῃ εἰς αὐτὰ τὴν πρὸς τὴν σχολὴν ἀγάπην, ὁ ἐνεργῶν παρὰ ταῖς οἰκογενεαῖς καὶ ὑποδεικνύων εἰς αὐτὰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκπαιδεύσεως συντελεῖ τελεσφόρως εἰς τὸν ἐπιδικώμενον σκοπὸν. Τούτου ἕνεκα πολλάκις παρατηρεῖ τις εἰς δύο παρακειμένους δήμους τοῦ μὲν τὴν σχολὴν ἀνοῦσαν καὶ πλήρη μαθητῶν, τοῦ δὲ ἐτέρου παρακινῶσαν. Οἱ διδάσκαλοι πρέπει νὰ καλλιεργῶσι τὰς μετὰ τῶν γονέων σχέσεις, νὰ πέμπωσιν αὐτοῖς δελτία τῶν ἀπουσιῶν τῶν τέκνων τῶν καὶ νὰ διατηρῶσι μετ' αὐτῶν σχολικὴν τινα ἀλληλογραφίαν. Εἰς τὰς περὶ προαγωγῆς τῶν διδασκάλων καὶ διδασκαλισσῶν προτάσεις αὐτοῦ ὁ ἐπιθεωρητὴς τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας θὰ λάβῃ ὑπὸ σπουδαιότητα ἐποψίν τὴν ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐνέργειαν αὐτῶν. Ἀρμόζει πρὸς τοὺς ἄλλους, ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιτρέπεται, νὰ ρυθμίζωνται ἐν πάσῃ ἀκριβεῖ τὰ ὥρολόγια τῶν μαθημάτων καὶ ἡ ἐποχὴ τῶν παύσεων ἀναλόγως πρὸς τὰς γεωργικὰς ἢ βιομηχανικὰς τοῦ πληθυσμοῦ ἀνάγκας, πρὸς τοὺς κλιματολογικοὺς ὄρους καὶ τὰς ἐπιτοπίους ἐν γένει ἀνάγκας».

ΠΡΑΚΤΙΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΚΑΘ' ΗΜΕΡΑΝ ΒΙΟΥ

Ἐξολοθρευτικὸς δαλιὰγκων.

Οἱ σάλιαγκοι καὶ γυμνοσάλιαγκοι, οἱ ὅποιοι εἶνε τόσοι καταστρεπτικοὶ εἰς τοὺς κήπους, ἐξολοθρευθῶνται διὰ τῆς στάκτης τῶν ἀσβεστοκαμίνων. Κοκκίζετε τὰ προσβαλλόμενα φυτὰ, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶνε ταῦτα. Ὁ σάλιαγκος καὶ ὁ γυμνοσάλιαγκος θανατώνονται εὐθὺς ὡς ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν στάκτην τῶν ἀσβεστοκαμίνων, ἐνῶ τὰ φυτὰ δὲν βλάπτονται ποσῶς.